

En fin plats

En idéskrift om stimulerande utemiljöer
för daghem och skolor

Ålands landskapsregering
Utbildnings- och kulturavdelningen
Kommittén Närmiljö som lärmiljö
108 U30 – 21.12.2006

En fin plats

En idéskrift om stimulerande utemiljöer för daghem och skolor

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Inledning.....	5
Kommittéuppdrag och -arbete.....	5
Skriftens uppläggning	7
1 Närmiljö som lärmiljö	9
1.1 Varför har det blivit som det har blivit.....	11
1.2 Barnperspektivet stadfast i lag	13
1.3 Att uppleva och lära ute	16
1.4 Lunds exempel	17
1.5 Aspekter på lek- och lärmiljöer	19
1.6 En gård för alla.....	22
2 Jorden vårt hem – tankar om naturen och miljön	24
2.1 Hållbar utveckling.....	24
2.2 Naturinspirerade teman	29
3 Kyrkan mitt i byn – närmiljön som en länk till kultur och historia	34
3.1 Att gå i någon annans mockasiner	35
3.2 Kulturmärk din hembygd	37
3.3 Skoltrivsel och hembygdkänsla	38
3.4 Intervju med Annica Dahlbjörk	38
4 Att uppmuntra barns lek utomhus	40
4.1 Forskning om förskolans utemiljö	41
4.2 Låt leken ta plats	43
4.3 Intervju med Ulla Rindler-Wrede	44

5 Estetik och kreativitet för välbefinnande	48
5.1 Konst- och kulturprojekt	49
5.2 Att skapa nya rum - reflektioner Peter Winqvist	51
6 Fysisk aktivitet för lust och hälsa.....	53
6.1 Barns motoriska utveckling.....	53
6.2 Är skolgården attraktiv.....	55
6.3 Bäst - funktionsöppna och inkluderande platser	56
6.4 Utemiljö och mobbning.....	57
7 Planering och praktiska tips för skol- och daghemsgårdar	58
7.1 Arbetsgången.....	58
Inventering	59
Idéplanering.....	60
Målsättning.....	60
Plan - vad, var, hur, när och vem	61
7.2 Planens byggklossar	61
7.3 Kartläggning av vår närmiljö	62
Länkar och tips vidare	63
Skrivna källor	64
Internetkällor	65
Inventering och studiebesök.....	67
Bilagor	

Pärmbilden ”Stenlagd bäck” är fotograferad av normannen Frode Svane. Bäckens drivs av en pump och finns på en skola i Lunds kommun. Bilden publiceras med fotografens tillstånd.

Sammanfattning

Hur barns¹ utemiljö ser ut påverkar barns hälsa och välmående. När man planerar och ser över befintliga utemiljöer finns det mycket som man bör beakta. Många saker finns där redan, andra behöver lyftas fram och i en del fall gäller det att förnya i större utsträckning. Föreliggande rapport sammanställer forskning och erfarenheter utifrån en helhetssyn på närmiljö som lärmiljö inom områden som natur, historia, kultur, lek, skapande och fysisk aktivitet.

Riktlinjer för en god utemiljö kan listas enligt följande:

Utemiljöer för barn och unga skall

- få eller behålla en egen identitet
- ha genomtänkta och varierande lekmiljöer
- ha ett så varierat innehåll att de tilltalar barn och unga i olika åldrar
- vara anpassade till både flickor och pojkar och barn med olika funktionsförmåga
- vara en plats som går att påverka och förändra
- vara en plats för kreativa projekt
- vara en plats med en mångfald växter och djur och där principerna för hållbar utveckling tillämpas
- kunna nyttjas pedagogiskt inom många områden
- ge möjligheter till idrottsaktiviteter
- utgöra en trafiksäker omgivning
- vara en tillgång för boende i omgivningen

Trivsel och hälsa

Genom att bevara och skapa så variationsrika platser som möjligt, tar man tillvara och stimulerar barns lust att springa, sitta, klättra, leka, upptäcka. Ju mer naturmark det finns desto bättre, visar aktuell forskning. Där det finns stor variation på miljöer är barnen mer aktiva och rör sig spontant.

Undervisning

En rik utemiljö erbjuder i sig själv oändligt med studiematerial. En bra studiemiljö och samlingsplats är avskild från störningar. Barns lärande underlättas genom att de får möjlighet att konkret göra sina egna upptäckter – i allt från naturkunskap till matematik och konst.

Samarbete och långsiktig vinst

För att skapa goda skol- och daghemsgårdar behövs samverkan mellan berörda förvaltningar och alla intressenter. Med samarbete och engagemang kommer man långt. En bra närmiljö är en investering som visar att vuxna är måna om barnen, vilket är bra både nu och på sikt. Barn som trivs i skolan återvänder gärna som vuxna till sin hembygd, visar aktuell forskning. Känsla för hembygden och kulturhistorien stärks genom upplevelser som ger och kräver inlevelse, såsom tidsresor och liknande.

Genom upplevelser växer också känslan för naturen, vilket är en grundförutsättning för att inse och vilja stöda en hållbar utveckling. Jordens resurser är begränsade. Vi lever i ett slutet system.

Idéskriftens innehåll

Den här rapporten innehåller ett urval av *vad* som kan göras - och *hur*. Samtidigt vill den ge en bakgrund åt de tankar som presenteras och ge några svar på frågan *varför* vi skall satsa på barns utemiljö. Ibland behandlas uttryckligen skolans utemiljö i rapporten, men vår förhoppning är att barnomsorgspersonal liksom alla andra som arbetar med barn och unga skall känna igen sig, få inspiration och stärkas i sitt uppdrag.

¹ Med begreppet barn avses i dokumentet barn i dagvård och elever i grundskolan (åk 1-9)

Inledning

Ingenting blir gjort, ”ifall inte tanken sätter fart”.

(Bodil Jönsson i *Tankekraft* 2003, 17).

Vår förhoppning är att den här skriften skall bidra med både kunskap och inspiration, så att din tanke får fart och så att du ser på miljöer runt omkring dig med nya ögon.

Tänk på platser du tyckte om som barn och på platser du ville undvika. Vad var det som gjorde att du trivdes – eller vantrivdes – på en viss plats?

På Åland har vi vad gäller närheten till naturen ett privilegierat utgångsläge, men det finns också saker att åtgärda i barns och ungas utemiljöer för att de än bättre skall tjäna som platser för lärande och utveckling.

Barnen vistas på olika platser under olika tider på dygnet och året: hemmet, daghemmet, gården, skolan, kvarteret, vägen till dagis eller skolan, fritidens platser.

Hur ser dessa platser ut?

Vad signalerar olika platser?

Nutiden är en följd av det förflutna. Och de val vi gör idag påverkar hur framtiden gestaltar sig. Därför är de av så stor betydelse. Den här skriften vill vara en del i processen att ge barn på Åland goda uppväxtvillkor.

Kommittéuppdrag och -arbete

I november 2004 tillsatte landskapsregeringen en kommitté med uppdrag att föreslå riktlinjer för hur när- och utemiljöerna kring kommunala skolor och allmänna bibliotek på bästa sätt kan användas ändamålsenligt och kostnadseffektivt som miljö för lärande och att arrangera ett seminarium kallat Närmiljö som lärmiljö.

Kommitténs uppdrag förtydligades med att riktlinjerna skall ta fasta på skolans kreativitets- och kulturfostran även i perspektivet av ekologiska och hälsofrämjande faktorer (LR Cirkulär 69 U30-19.11.2004).

Kommittén har bestått av åtta sakkunniga, varav fyra representerar landskapsförvaltningen: byråchef Stina Colerus, byråchef Jan-Ole Lönnblad, inspektör Ulla Rindler-Wrede och kulturkonsulent Yvonne Törneroos. Följande personer har också tillhört kommittén: arkitekt Gunda Åbonde-Wickström, arkitekt och landskapsarkitekt Tiina Holmberg, konstnär Peter Winqvist och lärare Ester Miiros. Till ordförande valdes Stina Colerus och Ester Miiros till sekreterare. Ester Miiros har gjort de intervjuer som ingår i rapporten.

Kommittén valde att till sitt uppdrag tillfoga även daghemmens närmiljöer. Biblioteken är inte specifikt behandlade i rapporten. Där biblioteken och skolorna har gemensamma byggnader är det viktigt att se över miljön, så att den är tilltalande för alla brukare.

Kommittén har sammanträtt 11 gånger och därutöver gjort studiebesök till skolor och bibliotek på Åland (se bilaga) samt till Järna i Sverige.

För skolor och daghem utgör närmiljön de platser som man lätt kan nå under pågående verksamhet. Det kan vara själva utemiljön runt byggnaderna, angränsande naturmiljöer, historiska platser, andra byggnader, osv. Kommittén har fokuserat på utemiljöer i anslutning till skol- och daghemsbyggnader. Inomhusmiljöer som sådana har inte behandlats i denna skrift.

För att kommittén skulle veta mer om hur närmiljön och utemiljön de facto ser ut på Åland gjordes en inventering av skolors och daghems utemiljöer. Inventeringen utfördes av andra årets studerande på Ålands Yrkesskolas sociala linje under en projektvecka våren 2005 och gav en god bild av hur utemiljöerna ser ut för barn på Åland för närvarande. Olika gårdar och närmiljöer runt skolor och daghem samt några bibliotek dokumenterades i ord och bild (se bilagor).

Inventeringen visar att platserna är olika och att de har sina grundförutsättningar i naturmiljön och genom

Inventeringen visar att barns platser är olika. Platserna har sina grundförutsättningar i naturmiljön. Härtill kommer det som människan har påverkat.

Det leder till stor variation bland de utemiljöer som barn lever i på Åland.

den byggda miljön. Det leder till stor variation bland de utemiljöer som barn lever i på Åland. Inventeringen visar vad som finns nu, men inte vad som kunde finnas. Den här rapporten vill vara ett led i den processen.

Kommittémedlemmarna kunde även delta i den konferens som skolbyrå vid Ålands landskapsregering var värd för i juni 2005. I det samnordiska nätverket Morgondagens skola ingår forskare, arkitekter och företrädare för skolmyndigheter i Norden. Nätverkets målsättning är att utbyta idéer, informera om aktuella projekt och utreda sambandet mellan pedagogiska målsättningar och den fysiska miljöns utformning. (Hemsida: http://www-uterum.slu.se/nordiskt_forskarnatverk/).

Kommittén har genom en litteraturgenomgång sökt efter forskningsrön inom området. Vad är det som påverkar barns lärande och utveckling? Vilka riktlinjer för utemiljön skall vi lyfta fram så att den kan bli en ändamålsenlig miljö för lärande och stöda en god utveckling hos barnen? Professor Pia Björklids kunskapsöversikt *Lärande och fysisk miljö* (2005) har varit en utmärkt presentation av aktuell skandinavisk forskning inom område fysisk miljö i förskola och skola under de senaste 10 åren. Likaså har kommittén med hjälp av litteratur och Internet strävat efter att lyfta fram goda exempel på tillvägagångssätt för att visa hur andra gjort och sålunda underlätta för planering och verkställande.

Skriftens uppläggning

Det som presenteras i idéskriften är endast en bråkdel av vad som görs och kan göras. Tanken är att ge personal, föräldrar och beslutsfattare inspiration och bakgrundsinformation.

Kommittén har valt att presentera arbetet med perspektivet "*från det gemensamma till det individuella*": från jorden och naturen som förutsättning för allt liv via historien och kulturen till den enskilda människans lek, fönimmelser och upplevelser, där skapande, inre och yttre aktivitet avslutar temahelheten. Rapporten handlar om vad vi kan göra - och hur. Det handlar också om varför. Konkreta planeringstips på hur man kan gå till väga ges i kapitel 7. I kapitel 2-5 ingår intervjuer med personer som har erfarenhet av och reflektioner kring barns utemiljö.

Kommitténs arbete tangerar flera tidigare utvecklingsprojekt inom barnomsorg och skola på Åland: bl.a. Leve Historien och Hälsa i skolan. Kommitténs förhoppning är att denna skrift skall stöda och underlätta en kontinuerlig process att oftare använda och dra nytta av närmiljöns mångfald för att främja en positiv inlärning och utveckling hos alla – både barn och vuxna.

Med önskan om många goda upplevelser på fina platser för alla på Åland

Kommittén Närmiljö som lärmiljö

Mariehamn 11.12.2006

Stina Colérus, ordförande

Jan-Ole Lönnblad, viceordförande

Ulla Rindler-Wrede

Yvonne Törneroos

Gunda Åbonde-Wickström

Tiina Holmberg

Peter Winqvist

Ester Miiros, sekreterare

1 Närmiljö som lärmiljö

En god lärmiljö för barn och vuxna skall enligt tillägget till den åländska läroplanen vara "*fysiskt, psykiskt och socialt trygg, lugn och uppmuntrande och stöda hälsan*".² Den skall också erbjuda estetiska erfarenheter och upplevelser av olika konstformer.

Hur når vi det?

I praktiken har det visat sig att det är långt mellan attraktiva utemiljöer för lek och lärande på skolor i Norden. För att få ihop de fyra exemplen som skulle vara Danmarks bidrag i en nordisk exempelsamling besökte man 140 danska skolgårdar³. Skolor har byggts om och förstörats, men ofta har utemiljön lämnats eller därigenom ytterligare förminskats. Dock har det under de senaste åren skett en förändring i Norden. Många har insett behovet av att prioritera trivsamma och stimulerande skol- och daghemsgårdar - för barnens skull men också som en tillgång för närsamhället.

*Barnets omedelbara miljö är dess
närmiljö och utgörs av hemmet,
familjen, grannskapet, förskolan,
skolvägen, skolan, platser för
fritidsaktiviteter, osv.*

Bronfenbrenner
i Pia Björklids
Lärande och fysisk miljö,
2005, s. 30

Den här idéskriften vill bidra med tankar kring och olika idéer som berörs barns och ungas närmiljö med inriktning på utemiljön vid skolor och daghem. Samtidigt är det ju så att alla inte upplever miljön på samma sätt. Man kan objektivt beskriva hur en plats ser ut eller bör se ut, men hur en individ upplever den befintliga platsen är individuellt.

² Tillägg till Landskapet Ålands läroplan för grundskolan (2004-2005) *Inlärningsyn och pedagogisk miljö*. (U30/Läroplansgrunder)

³ Artikel i FORSK14 "Langt mellem skoler med attraktive udearealer" Läst 04.03.2005
<http://www.sbi.dk/byudvikling/friarealer/gode-udemiljoer-ved-nordiske-skoler/artikel-i-forsk14-langt-mellem-skoler-med-attraktive-udearealer>

Kommittén har valt att presentera arbetet "*från det gemensamma till det individuella*" i fem temagrupper:

Rapportens fem teman är:

• naturen	<i>Kapitel 2 Jorden vårt hem</i>
• historien och kulturarvet	<i>Kapitel 3 Kyrkan mitt i byn</i>
• leken	<i>Kapitel 4 Att uppmuntra barns lek</i>
• skapandet	<i>Kapitel 5 Estetik och kreativitet</i>
• rörelsen	<i>Kapitel 6 Fysisk aktivitet</i>

Rapporten inleds med ***Kapitel 1 Närmiljö som lärmiljö***, som ger en bakgrund till vad en god miljö kan innebära och grunden för barns delaktighet.

I ***Kapitel 7 Planering och praktiska tips*** kompletteras de tidigare kapitlens innehåll med praktiska anvisningar för en renovering av eller översyn av utemiljön. Som bilagor finns blanketter att använda vid en gårdsinventering.

De exempel vi tar fram utgör ett urval av allt som finns och som pågår i Norden inom det här området. Löpande nothänvisningar och länkar skall därför underlätta vidare sökande.

Huvudmännen för skolorna och daghemmen är ansvariga för verksamheten. Därför är **samarbete** mellan berörda personer inom kommunen av största vikt för att nå ett gott slutresultat. På flera ställen i Sverige har man byggt upp ett arbetssätt som förenar fastighetsskötares och parkarbetares tekniska kompetens med det pedagogiska kunnandet hos personalen på förskolor och skolor⁴. Personalgrupperna har t ex deltagit i samma fortbildning. Parkförvaltningen har sedan byggt om utemiljöer utifrån gemensamma förslag och fått en helt ny insikt i hur barn och personal använder sina gårdar. Parkarbetarna har själva uppmärksammat att barnen hellre leker bland naturmaterial än med färdigt lekmaterial.⁵

⁴ Åkerblom, P. & Olsson, T. (2003) *När förvaltning och skola samverkar skapas nya möjligheter*. Gröna Fakta 4/2003. Alnarp: Movium SLU.

⁵ Från *Med små och jordnära steg mot storslagna visioner* [15.5.2006] <http://www-uterum.slu.se>

1.1 Varför har det blivit som det har blivit

”Det enda som hade hänt på skolgården sedan jag själv gick här i slutet på 60-talet var att cykelställningen fått tak,” sade Maria Lunabba i en artikel i *Vi och vår skola*, innan projektet Stans bästa skolgård i Jakobstad startade 2004⁶.

Skolgårdarna har sin egen historia, som hör ihop med vad som ansetts viktigt inom pedagogiken, och det påverkas av aktuell politik. Folkskolan infördes i Finland på 1860-talet, och skolgårdarna har under historien varit platser för rast, gymnastiska övningar och för odling. Barnen skulle lära sig trädgårdsskötsel i enlighet med folkbildningsidealet. I samband med flyttningsrörelsen och strukturomvandlingen byggdes större nya skolor i nya tätorter, och skolorna fick ett annat utseende. Det fick också skolgården. Slitstarka asfaltklädda ytor lätta att övervaka och underhålla, trafiklösningar och parkeringsplatser togs i beaktande.

Eeva Kuuskoski, ordförande för Mannerheims barnskyddsförbund i Finland, skriver att en skolgård tyvärr ofta känns igen på långt håll: en stor, ödslig plan yta som kännetecknas av likformighet, enkelhet och anonymitet.

Dess utseende rimmar illa med påståendet att barnen och deras fostran är vårt viktigaste uppdrag, säger Kuuskoski.⁷ En liknande förundran ger landskapsarkitekt och skolgårdsforskare Petter Åkerblom uttryck för i en intervju: "Jag blev förvånad i Helsingfors när vi förevisades arkitektoniskt fantastiska nya skolbyggnader, men där det verkade som om ingen ägnat skolgården en tanke."⁸ Samhällets värderingar syns i den miljö vi placerar barn och unga i. Är barn viktiga? Är de värda att satsa på? Enligt Susan Humphries, f d rektor på Coombes School utanför London och föregångare för skolgården som klassrum, har barn rätt till den bästa, vackraste och mest stimulerande utemiljön.⁹ "En bra miljö för barn är en bra miljö för vuxna," understryker konstnär Dina Hviid.¹⁰

⁶ Sjökvist, A. (2004) Eleverna planerade sin skolgård. *Vi och vår skola* Nr 3
<http://www.hemochskola.fi/hem/tidningen/artikelarkiv/artikel-13-30.html>

⁷ Sassi, P.(toim.) (2003) *Koulupiha mahdollisuudet-opas*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

⁸ Sjökvist, A. (2004) Skolgården - ett rum att trivas i. *Vi och vår skola* Nr 3
<http://www.hemochskola.fi/hem/tidningen/artikelarkiv/artikel-13-28.html>

⁹ Olsson T m fl (2002) *Skolgården som klassrum. Året runt på Coombes School*. Stockholm: Runa förlag.

¹⁰ Severin, L. (1998) *Dina får elever att känna skaparglädje*. Skapande uterum, Stockholm

Främst används skolgården som barnens rastplats och för undervisning i idrott och naturkunskap under höst och vår. Forskning visar att lärare inte använder skolgården i någon högre grad som ett pedagogiskt verktyg – varken som studieplats eller som studieobjekt.

Skolgården som rastplats är ett ställe där barn tillbringar åtskilliga timmar under sina sammanlagda år i skolan. Redan det utgör ett fullgott argument för att utforma den till en stimulerande och aktiverande miljö.

Hur skolgården som undervisningsmiljö fungerar beror på hur den ser ut och vad den innehåller. Utemiljön är en ständigt aktuell kunskapskälla. Många pedagoger är bra på att se vad som kan göras med begränsade medel, och skolgården – och närmiljön - kan med genomtänkta åtgärder och ett medvetet angreppssätt bli en rik källa till upplevelser och inläring. Vad som blir gjort hör ihop med **arbetsplatskulturen** på en arbetsplats. En idéskrift som den här och andra liknande produkter kan gå obemärkt förbi, om inte någon tycker att det är viktigt och tar initiativ till förbättringar.

Petter Åkerblom, skolgårdsforskare på Movium, (centrum för stadens utemiljö vid Sveriges lantbruksuniversitet SLU) formulerar frågeställningen så här:

Men är det verkligen okej att odla mat i skolan? Är det rumsrent att stå och gjuta en damm på arbetstid? Arbetsplatskulturen är ett annat hinder för att skolgården tas i besittning som pedagogiskt rum och arena för olika verksamheter.

Föreställningen om vad som förväntas av en som lärare i skolan och vad man bör och ska göra styr vardagen. Attityderna är starka, och att förändra attityder tar tid.

Begränsningarna är alltså i långt mindre grad en fråga om till exempel pengar än en fråga om inställning. Kanske sitter de största hindren när allt kommer omkring inne i våra egna huvuden.¹¹

I daghemmets verksamhet har daglig utevistelse alltid varit en mycket viktig del. Lek och fri aktivitet ingår i dagsprogrammet.

¹¹ Olsson, T. (2006) *Skolgården är språngbrädan uti staden* Moviums Nyhetsbrev 3/5.2006
<http://www.movium.slu.se/nyheter/lasmer.cfm?31> [15.5.2006]

Hur det ser ut på daghemmens gårdar och vilka möjligheter barnen har till mångsidig stimulans och aktivitet bestäms av tomten, byggnaden och personalens engagemang. Det är viktigt att då och då tänka över hur det egentligen ser ut och vad barnen gör och kunde få göra.

12

Fröet till förändring och förbättring kan komma från olika håll: föräldrar, skolans elevråd, personal. För att det sedan skall bli något är **personalens engagemang och samarbete** mellan berörda intressegrupper och förvaltningar **avgörande**.

Som ett stöd för personalen vill vi här lyfta fram flera viktiga styrdokument, som betonar barns rätt till en bra miljö och deras rätt till medbestämmande. Lyssna på barnen.

1.2 Barnperspektivet stadfäst i lag

Barnens välbefinnande ges stor prioritet i lagstiftning och styrdokument. I Finlands grundlag (2000) betonas barns rätt till medbestämmande och välfärd:

”Barn skall bemötas som jämlika individer och de skall ha rätt till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva”¹³

”Det allmänna skall också stödja familjerna och andra som svarar för omsorgen om barn så att de har möjligheter att trygga barnens välfärd och individuella uppväxt.”¹⁴

¹² Koja som barn på Tosarby daghem byggt. Foto: Jennifer Sundman och Linus Åkerholm

¹³ Grundlagen 6 §, 2. mom.

I FN:s konvention om barnets rättigheter från 1989 ingår 54 artiklar. Flera av dem tangerar barns närmiljö: rätt till utbildning, vila, lek och barnens rätt till lika möjligheter för kulturell och konstnärlig verksamhet samt för rekreations- och fritidsverksamhet. Vid alla åtgärder som offentliga eller privata institutioner och myndigheter vidtar skall barnets bästa alltid ställas först.¹⁵

Erik 6 år¹⁶

Jag blir väldigt irriterad när de vuxna tjarar om vad jag ska bli.

Jag är ju någonting, eller hur?
Jag är ett barn.

I Grundskolelagen för landskapet Åland¹⁷ står att en grundskola skall verka i lämpliga utrymmen och ha en ändamålsenlig omgivning för skolans verksamhet och elevernas aktiviteter utomhus. I Barnomsorgslagen¹⁸ står det att det i anslutning till ett daghem skall finnas ett område för barnens aktiviteter utomhus.

Daghemsverksamheten skall erbjuda omsorg, lekmöjligheter och pedagogisk verksamhet för barn under skolåldern. I den arbetsplan som varje daghem utformar presenteras hur man skall genomföra målsättningen med barnomsorgen, landskapets anvisningar och förundervisningsprogrammet¹⁹. Grundskolans målsättning är enligt lagen²⁰ en allmänbildande grundutbildning, som skall ge alla elever möjlighet att inhämta och utveckla sådana kunskaper och färdigheter som behövs för en harmonisk och allsidig personlighetsutveckling. I den åländska läroplanen²¹ beskrivs grunderna för kommunernas skolverksamhet. Verksamheten skall vara öppen mot omvärlden och ... verka för att vara en tillgång för bygdens kultur. Varje skola utarbetar en arbetsplan, där verksamheten beskrivs enligt instruktioner i läroplanen.

¹⁴ Grundlagen 19 §, 3. mom.

¹⁵ FN:s barnkonvention, artiklarna 28, 29, 31 och 3

¹⁶ Levengood, M & Lindell, U (2003) *Gud som haver barnen kär, har du någon ull* Piratförlaget. s. 67

¹⁷ Grundskolelag för landskapet Åland Nr 18/1995, 53 §

¹⁸ Barnomsorgslagen Nr 14/1997, 11 §

¹⁹ Barnomsorgslagen 1997: 5 §, 20 §

²⁰ Grundskolelagen 1995: 2 §

²¹ Landskapet Ålands läroplan för grundskolan (1995, s 6, s 14 -)

Insikten om att *miljön är den tredje pedagogen* syns i dokument som det aktuella Förundervisningsprogrammet på Åland²² (2005) och läroplanen.

I Förundervisningsprogrammet står det:

”Miljön skall främja god psykisk och fysisk hälsa, trygghet, glädje och lugn och ro. Både inomhus- och utomhusmiljön skall inbjuda till aktiv kreativ lek, väcka och stödja barnens nyfikenhet och vilja att lära.” (2005, 5)

I det tillägg till läroplanen som kom 2005 presenteras *Inläringssyn och pedagogisk miljö*²³ enligt följande:

”Till den fysiska pedagogiska miljön hör byggnader och lokaler, den omgivande miljön och naturen, undervisnings- och arbetsmaterial, läromedel och bibliotekstjänster samt datorer och annan medieteknik...

Den pedagogiska miljön skall även vara estetiskt tilltalande. I anslutning till skolan skall finnas ett tillräckligt område för skolans verksamhet utomhus, till exempel för olika idrottsutövningar och konstaktiviteter.”

I tillägget till läroplanen står det också:

”Lärmiljön skall stöda elevernas tillväxt och lärande. Den skall fysiskt, psykiskt och socialt vara trygg, lugn och uppmuntrande och stöda elevernas hälsa.

Genom att erbjuda på intressanta utmaningar och problem skall den pedagogiska miljön stöda elevernas inlärningsmotivation och nyfikenhet samt främja deras aktivitet och kreativitet. Lärmiljön skall erbjuda estetiska erfarenheter och upplevelser av olika konstformer.”²⁴

*"Om vi konsekvent
skulle leva
i enlighet med dessa
grundläggande värden
skulle vårt samhälle
vara en
mycket trevligare plats."*

Ulla Rindler Wrede

Styrdokumentet har en hög målsättning. För att kunna förverkliga den behövs insikt och vilja. Förutsättningarna på Åland är goda. Med gemensamma krafter kan kommunerna och landskapsregeringen åstadkomma en stimulerande närmiljö för barnen på Åland. Själva förändringsbärarna är engagerad personal, aktiva föräldrar och barn samt insiktsfulla politiker – alla de som sätter bollen i rullning.

²² Förundervisningsprogrammet på Åland 2005

²³ Tillägg till den åländska läroplanen *Inläringssyn och pedagogisk miljö* (2005)

²⁴ Tillägg till den åländska läroplanen *Inläringssyn och pedagogisk miljö* (2005)

1.3 Att uppleva och lära ute

Allt lärande är situerat - det sker i en viss situation, i ett "här och nu". Eftersom platsen spelar en stor roll - är den tredje pedagogen - är det viktigt att vi funderar över hur vi tillsammans med barnen utformar de platser vi kan påverka.

Ju större variation det finns hos de platser som skolan använder för undervisning desto bättre är det!
Petter Åkerblom

Vad som helst i vår närmiljö kan användas på ett pedagogiskt sätt, och då blir närmiljön en plats för lärande, en *lärmiljö*.

Landskapsarkitekt Hernberg²⁵ ger platsen egenskaper både som studiemiljö och som studieobjekt.

Platsen **som studiemiljö** kräver avgränsning och något att samlas kring. Det kan vara bänkar i halvcirkel eller en liten amfiteater. Avgränsningen skapar trygghet och underlättar inläringen. Att lära utomhus aktiverar fler sinnen, vilket förstärker upplevelsen och minnet. Uteplatsen här på bilden finns på Munspelets skola i Lund²⁶.

Uteplatsen har barn, personal och föräldrar gjort tillsammans på sin årliga skolgårdsdag. De ville ha en enkel utesittplats med plats för en hel klass. De grävde ner stubbar och skruvade fast sittbrädor i dem.

²⁵ i Åkerblom, P. (red.) (2004) *Dokumentation från forskarseminariet Plats och lärande*. (s 104)

²⁶ Från <http://www.naturskolan.lund.se/gronasko/rapport/2005/munspel05.htm>

Platsen **som studieobjekt** finns i obegränsad mängd, men det krävs kunskap för att kunna tolka det som platsen erbjuder. Det är yrkesrollen, professionaliteten, som avgör vad som visas, förs fram och betonas. Yrkesrollen påverkar också vilken upplevelse personen vill ge åt barn och unga. En bildkonstlärare för fram annat än en biologilärare. Samma plats ger olika upplevelser beroende på vad man fokuserar på. Det mesta handlar om att lära sig att se, att "vässa ögonen" som Annica Dahlbjörk²⁷ kallar det, - och att förundras.

1.4 Lunds exempel

För att beskriva hur man kan gå tillväga har vi valt Naturskolan i Lund som exempel. Naturskolan har varit verksam i Lunds kommun sedan 1986. De anställda har kartlagt Lunds omgivningar och samlat på sig många olika typer av närmiljöer som kan fungera som klassrum i det fria. Fr o m början av 1990-talet har Naturskolan arbetat aktivt med att stimulera skolgårdsutvecklingen i Lund. Skolgårdsprogrammet *Gröna skolgårdar* har en bred kommunalpolitisk förankring och egen budget. Programmet innebär att skolor och förskolor kan ansöka om medel för att förbättra något i sin närmiljö. På hemsidan kan man följa med vad olika skolor/förskolor velat göra och hur det gått (<http://www.naturskolan.lund.se/gronasko/info.htm>). Där finns också mycket material för alla intresserade att hämta (handledning, rapporter, tips). Naturskolans personal ordnar fortbildning och hjälp för skolpersonal och andra intresserade.

Lunds sju miljömål

I Lunds kommun har skolförvaltning och teknisk förvaltning mötts, delgett varandra sina problem och visioner och kommit överens om att samverka kring utformning, utveckling och förvaltning av utemiljöerna i kommunens förskolor och skolor. Det har resulterat i ett **måldokument med sju mål** som alla förvaltningar i kommunen ska iakttä när det handlar om utemiljö i Lunds förskolor och skolor. "Lunds kommun är vassast i landet i sitt arbete med att se skolgården som gemensam utgångspunkt för det pedagogiska arbetet", anser Petter Åkerblom²⁸. Syftet med målbeskrivningen är att lyfta fram betydelsen av den utemiljö som barnen i kommunen vistas i dagligen.

²⁷ Intervju 17.5.2006

²⁸ Från *Skolgården är språngbrädan uti staden* <http://www.movium.slu.se/nyheter/lasmer.cfm?31> [15.5.2006]

Utemiljön ska vara

- En plats som visar att skolan/förskolan bryr sig om den yttre miljön
 - En plats som går att påverka
- En plats med många utrymmen för barns och ungdomars olika behov
 - En pedagogisk resurs med plats för kreativa projekt
 - En tillgång för stadsdelen
- En plats med en mångfald av växter och djur
 - En säker och hälsosam plats

På hemsidan <http://www.naturskolan.lund.se/> listas Lunds olika miljöer. Det ges exempel på teman och aktiviteter som är speciellt lämpliga att genomföra just där, och hur miljöerna fungerar under olika årstider. Exempel på miljöer som är uteklassrum i Lund är både naturmarker och miljöer påverkade av människan: t ex våtmark, betesmark, skog, parker, husgrunder, stenbrott och vattendrag. Det finns olika arbetsblad som lotsar barnen att själva upptäcka och undersöka företeelser i naturen. Tanken att en liknande åländsk faktabank skulle sammanställas bestående av det rikhaltiga material som redan finns hos myndigheter, föreningar och privatpersoner är lockande (jfr t ex fornminnes- och naturvårdsinventeringar).

Den bästa miljöundervisningen är enligt Naturskolan att skapa en känsla för naturen - på skolgården, i samhället, i landskapet, i världen.

”En känsla för naturen” är inte en följd av kunskap i första hand, utan kärlek till naturen kommer genom fina och värdefulla upplevelser.

Alla vet att man inte ska kasta skräp – ändå gör många det.

Det måste till en **attitydförändring** snarare än mer kunskap.

Kärlek till naturen
kommer genom
upplevelser...

Petter Åkerblom²⁹ är noga med att påpeka att varje upplevelse behöver sitt komplement i form av reflektion. Det är först när man resonerar och reflekterar, när man får teoretiska kunskaper som läggs till de upplevda, som man förstår, och kunskap uppstår. Att lära ute innebär att engagera fler sinnen och anknyta direkt till verkligheten.

När man får vara med och skapa sina egna platser känns platserna viktigare. Att få vara med och ta initiativ, genomföra och se förvandlingen skapar mening. Det uppstår en relation mellan människa och plats.

1.5 Aspekter på lek- och lärmiljöer

Här presenteras några områden som man kan fundera över och åtgärda i sin utemiljö.
(Se vidare i **Kapitel 7 Planering och praktiska tips** hur ni konkret kan gå tillväga.)

Maria Stigsdotter Drott arbetar vid Barn- och ungdomsförvaltningen i Varberg som projektutredare för skolors och förskolors utemiljö³⁰. Hon för fram följande grundtankar:

Barns utemiljöer skall

- få eller behålla sin egen identitet
- ha en trafiksäker omgivning
- ha genomtänkta och varierande lekmiljöer
- kunna nyttjas pedagogiskt
- ge möjlighet till idrottsaktiviteter
- ha ett så varierat innehåll som möjligt att de tilltalar barn i olika åldrar

Aspekter på lek- och lärmiljön utöver utrustning kan omfatta:

Entrén

En entré ger identifikation och stolthet. Eftersom många skolor och bibliotek delar byggnad på Åland idag är en tydlig och tilltalande skyltning viktig. En entré ska både välkomna och väcka nyfikenhet. En portal in till gården kan smyckas enligt årstider och högtider.

²⁹ och ²⁶ Från Skolgården är språngbrädan uti staden <http://www.movium.slu.se/nyheter/lasmer.cfm?31> [15.5.2006]

³⁰ Från Med små och jordnära steg mot storslagna visioner [15.5.2006] <http://www-uterum.slu.se>

Nivåskillnader

Skapa nivåskillnader genom kullar och slänter, terrasser. Om det inte finns naturligt: så bygg! Det kan vara en ö (eller två med en liten plankbro emellan). Höjder väcker lusten att gå ut och "kolla läget". Det kan vara stora stenar eller en kulle. Det ökar barnens fysiska aktivitet på ett enkelt sätt. Olika nivåer ger också klimatskydd.

Intimitet

Skapa vrår som inbjuder barn att slå sig ner, där de skall kunna leka ostört.

Organiska former

Barn föredrar oftast runda, mjuka former. Det mjukar upp en hård och strikt miljö. De former vi omger oss med idag är oftast sprungna ur skötsel- och inte trivselkrav.

Avgränsningar

Både inne och ute behöver vi avgränsningar. Olika aktiviteter konkurrerar om en begränsad yta. Med avgränsningar ger man rum för olika aktiviteter och skapar lugn.

31

Ytor

Olika typer av underlag gör det möjligt att syssla med olika typer av aktiviteter. Variationen ger också mer näring åt våra sinnen: asfalt, sten, sand, grus, plattor, gräs, barkflis, vatten, äng, naturmark.

³¹ Med hjälp av pil kan man lätt bygga små rum. Fler idéer får man från Naturskolan i Lund <http://www.naturskolan.lund.se/gronasko/Tidigaretraffar/2000PilNyv/PilNy00.html>

Skapande

Bygg en utomhusateljé/verkstad där barn kan skapa med naturens material - kanske i form av ett skyddstak. Tillåt ett kojbyggarhorn, där skräpiga projekt får pågå.

32

Sinnen – syn, doft, känsel, smak

Skapa rik variation med växter som har olika färger, lukter, smaker och som känns olika vid beröring. Genom nivåskillnader och olika element ges sol och skugga, lä och vind, osv. Olika ljud pågår ständigt, - det gäller bara att upptäcka.

Säkerhet

Sedan 1999 finns gemensamma Europannormer (EN 1176-1177) för säkerhet rörande redskap på lekplatser. Normerna omfattar allmänna säkerhetskrav och provningsmetoder samt normer för installation, inspektion och underhåll. Ägaren skall upprätta ett schema med lämpliga rutiner för tillsyn, underhåll och besiktning (protokollförs). Målsättningen är att underhållet skall begränsa riskerna för olycksfall. Det man främst skall beakta är att kontrollera att redskapen är hela och väl förankrade samt att de har det skyddsområde som föreskrivs. Lekredskapet skall skydda mot fall och inte ha öppningar, där man kan fastna. Det är viktigt att se till att underlaget är stötdämpande. Många olyckor inträffar,

³² Foto: Pihla Meskanen

när underlaget är för hårt.³³ Vid en kontroll av nästan 1000 lekplatser i Finland 2003 visade det sig att nästan vartannat redskap hade brister.³⁴

Trafiken skall vara avskild från barnens friytor. Trafiken skall delas in i tre delar: elevströmmarna (berör busshållplatser, cykel- och mopedställ samt elevskjutsar) med tydliga ingångar och smidiga vägar för funktionshindrade. Personaltrafiken skall ske avskilt från elevernas ingångar. Det samma gäller servicetrafiken ss kökets leveranser, sophämtning och hämtning av slöjdmaterial. Det måste finnas en skild gård för servicetrafik. Alltför ofta ser man fortfarande skolgårdar där servicetrafiken sker på elevernas skolgård t o m under raster.

Ytterligare en säkerhetsaspekt som man ofta inte tänker på är små barns behov av skydd mot gassande solljus³⁵. Under perioder med hög UV-strålning är ”vandrande skugga” över barns lekplatser eftersträvänsvärt. Det kan vara träd, buskar, häckar, en pergola eller ett uppspänt segel vid utsatta platser.

1.6 En gård för alla

Det som är bra för en **funktionshindrad** är bra för andra. Det gäller att beakta barn med olika behov vid planering av utemiljön. Det finns tydliga direktiv som underlättar vid planering. Det gäller t ex lutningen på ramper, avståndet mellan golvbräder på trädäck och bredden på gångar. Ledstänger och kantlister som motverkar fall kan med fördel vara av annan färg. En sandlåda kan ha ”ben”, så att en rullstol får plats under den, osv.

Skall utemiljön tilltala även andra som bor i närheten, behövs trivsamma sittplatser och växtlighet som fungerar året om. Det är speciellt viktigt där olika verksamheter är integrerade, såsom t ex bibliotek, kommunkansli eller fritidshem. Med integrerade aktiviteter ökar belysningens betydelse; gården är i bruk även under kvällarna, och bättre belysning ökar tillgängligheten.

³³ ”Dags att se över Lek och friytor i enlighet med Europainormerna”, HAGS, Aneby (www.hags.com)

³⁴ Konsumentverket: Nästan hälften av lekplatsredskapen bristfälliga. *Meddelande 14.7.2003*
http://www.kuluttajavirasto.fi/user_nf/default.asp?id=13068&site=35&tmf=7419&root_id=7419&mode=redirect

³⁵ ”Ju skojigare gård på dagis desto mer spring och lek” Artikel i Svenska dagbladet, publicerad 14.3.2005
http://svd.se/dynamiskt/idag/did_9333814.asp

Belysningen kan delas in i tre typer: säkerhetsbelysning (vägar, trappor, information), funktionsbelysning (gårdsbelysning, lampor för fotbollsplan, osv) och estetisk belysning (fasadbelysning, spotlightlampor för växtlighet, belysta konstverk, jul- eller festbelysning, osv). Den sistnämnda kan användas för att lyfta fram platsens särdrag och har stor betydelse för hur en plats upplevs.

I Jakobstads projekt ”*Stans bästa skolgård*” har man som målsättning att skolgården skall bli ”ett vackrare rum, en estetiskt tilltalande miljö, som får både elever, lärare och andra vuxna att känna sig välkomna till och vara stolta över; Skolgården skall vara ett frirum för lek, rekreation och motion.” Man arbetar aktivt för att bli ljussätta området på ett estetiskt sätt (olika under olika årstider, med flyttbara ljuspunkter och projiceringar)³⁶.

37

³⁶ *Stans bästa skolgård*. (2004) Projektbok för Lagmans skola, Jakobstad

³⁷ Lysande sittgrupper i Herrgårdsparken, Malmö. Foto: Gugge Zelandar

2 Jorden vårt hem – tankar om naturen och miljön

Enligt kommitténs uppdrag skall de riktlinjer som presenteras i skriften beakta ekologiska och hälsofrämjande faktorer. I det här kapitlet behandlas natur och miljö ur olika synvinklar. Gunda Åbonde Wickström har fungerat som sakkunnig och handledare³⁸.

I Förundervisningsprogrammet eftersträvas miljö- och naturkännedom genom att barnen iakttar och undersöker genom experiment och återkommande observationer vad som händer i naturen.³⁹ I läroplanen står det bl a att "*miljölära är en ämneshelhet som skall genomsyra all undervisning och verksamhet i skolan*".

FN:s kommission för miljö och utveckling, den sk Brundtland-kommissionen, presenterade 1987 sin rapport "*Vår gemensamma framtid*", där det konstaterades att vår nuvarande samhällsutveckling inte är långsiktigt hållbar - vi förbrukar mer energi och resurser än vad som återskapas och undergräver därför framtida generationers möjligheter att tillgodose sina behov.⁴⁰ Den insikten lyfts fram i den åländska läroplanen:

"Eleverna skall lära sig bedöma de konsekvenser människans verksamhet har för jorden samt inse att de måste förhålla sig till miljön på ett ekologiskt hållbart sätt".⁴¹

2.1 Hållbar utveckling

I läroplanen sägs följande:

"Inom ramen för miljöundervisningen måste man i skolorna komma fram till gemensamma **principer för en hållbar utveckling** både med hänsyn till människan och naturen och till människan och kulturmiljön".⁴²

Grunden för vår existens på denna jord är vår relation till naturen. Vilket moraliskt ansvar har vi för naturen och andra livsformer?⁴³

³⁸ Intervju med Gunda Åbonde-Wickström, 6.6.2006

³⁹ Förundervisningsprogrammet, Ålands Landskapsregering 2005, s 9

⁴⁰ Vad är Agenda 21? http://www.miljo.goteborg.se/sub/info/Agenda_21-information_och_rad/body_ag_21hallbar_utveckling.htm

⁴¹ Landskapet Ålands läroplan för grundskolan, 1996, s 9 och 38

⁴² Landskapet Ålands läroplan för grundskolan, 1996, s 9.

⁴³ Hållbar utveckling i praktiken, Myndigheten för skolutveckling Publikation 2004:20
<http://www.skolutveckling.se/publikationer/publ/main?uri=scam%3A%2F%2Fpubl%2F262&cmd=download>

Viktiga grundsatser för vår relation till naturen är⁴⁴

- Jorden är ett slutet system (det enda som kommer in är solenergi)
- Ingenting försvinner. Allting sprids.
- Ordning kräver arbete. Oordning kommer av sig självt.

Miljölära är ett förhållandevis snävt begrepp. Hållbar utveckling är ett vidare begrepp: allt som handlar om vår överlevnad.

45

Definitionen av hållbar utveckling, "*att utvecklingen tillgodoser dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov*", kommer från Brundtlandkommissionen⁴⁶. Grundtanken är **hela mänsklighetens rätt till en hälsosam produktiv miljö**.

Hållbar utveckling består av tre ömsesidigt beroende delar: ekologisk hållbarhet, social hållbarhet och ekonomisk hållbarhet. Ofta lägger man till även en fjärde dimension: kulturell hållbarhet.

⁴⁴ Intervju med Gunda Åbonde-Wickström, 6.6.2006

⁴⁵ Bilden från Linköpings Agenda 21-hemsida <http://www.linkoping.se/NR/rdonlyres/8CAEDB6A-1AB5-4F97-9D71-C21C8D6504C2/0/Ellaochjordgloben.bmp>

⁴⁶ Vad är Agenda 21? http://www.miljo.goteborg.se/sub/info/Agenda_21-information_och_rad/body_ag_21hallbar_utveckling.htm

Vår överlevnad, alltså hållbar utveckling, skall inte bara finnas i undervisningen och "läras ut", utan det borde genomsyra och känneteckna hela skolan och daghemmet som organisation. Handlingskompetens är ett centralt begrepp i en utbildning för hållbar utveckling. Det inkluderar både kunskap om utvecklingen och vilja att påverka denna. Utbildningen för hållbar utveckling kan således inte stanna vid att ge individen kunskaper om tillstånden i världen utan måste även underlätta för individen att känna engagemang och vilja att handla för att påverka utvecklingen i en hållbar riktning.⁴⁷ Undervisningen för hållbar utveckling lyfter fram ett demokratiskt förhållningssätt. Det förutsätter också att de unga har tid på sig att fundera.

Genom att ta till oss naturens kretsloppstänkande inser vi att *"ingenting försvinner, att allting sprids"*. Den insikten får oss förhoppningsvis att tänka till lite extra, där vi står. Många principer kan åskådliggöras genom upplevelsepedagogik utomhus⁴⁸. T ex de kretslopp som barnen har runt omkring sig och själva på olika sätt är delaktiga i:

- Maten
- Vattnet
- Materialströmmarna
- Energin

Huvudläromedlet är då närsamhället självt, och barnen får konkret erfara ett kretslopp⁴⁹. Det vuxna kollektivet, alla anställda, måste diskutera vad det här betyder för just dem.

- Att ingenting uppstår ur intet och att ingenting försvinner; det bara omvandlas.
- Att allt vad vi gör påverkar omgivningen.
- Varje handling är en miljöhandling.
- Varje val jag som vuxen gör, varje handling jag utför och varje ogjord handling är miljöfostran med ett budskap om huruvida jag bryr mig eller inte.

"Det är orätt mot barnen att lägga på deras axlar 'att rädda världen'. Det är vi vuxna som skall vara goda föredömen."

Gunda Åbonde Wickström

⁴⁷ Utdrag ur "Att lära för hållbar utveckling", ett betänkande av Kommittén för utbildning för hållbar utveckling (SOU 2004:104). Myndigheten för skolutveckling

http://www.skolutveckling.se/demokrati_jamstalldhet_inflytande/hallbarutveckling/definitionsdisk/

⁴⁸ Gunda Åbonde-Wickström, Intervju 6.6.2006

⁴⁹ *Hållbar utveckling i praktiken*, Myndigheten för skolutveckling Publikation 2004:20
<http://www.skolutveckling.se/publikationer/publ/main?uri=scam%3A%2F%2Fpubl%2F262&cmd=download>

Det finns olika sätt genom vilka skolans och daghemmets **verksamhet** kan tillämpa principerna för hållbar utveckling⁵¹. Ett sätt är genom

1. Att ta hand om avfall

Om man försöker undvika att skapa onödigt avfall i första hand, är det andra steget att sortera det avfall man ger upphov till.

Sopsorteringsplatser på skolor skall inte vara undanskymda, obehagliga platser, som man placerar avsides med inställningen "det som inte syns, det finns inte". Tvärtom kan de vara en del av skolans miljöfostran och -tänkande. Man kan bygga upp en tydlig och varför inte färgglad återvinningsstation i samråd med kommunen och renhållningsbolagen.

2. Kompostering

Åtminstone en enkel lövkompost bör finnas, för att ta till vara organisationens trädgårdsavfall. En värmekompost tar effektivt till vara matrester och förvandlar det till näringsrik mull. Den måste vara tillräckligt stor och täckas väl. Den kräver skötsel, vilket barn väl kan sköta om det är förberett och planerat så (att den inte är för hög, luktar illa, har för tungt lock eller liknande).

3. Byteshörna

Att byta och återanvända är viktiga principer, som bör synas i skolans och daghemmens verksamhet. Det kan ske i samarbete med föräldrar.

Man kan också undersöka utemiljön, om den **stöder hållbar utveckling**:

⁵⁰ Resultatet av städning runt skolområdet. Foto: Lumparlands skola

⁵¹ Kurtio, T. (2003) Kestävää kehitystä koulunpihalla. I Sassi, P.(toim.) *Koulupiikan mahdollisuudet-opas*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

EKOLOGISK HÅLLBARHET

- Finns det naturmark som buskar, träd, stenar, pölar, rinnande vatten?
- Stöder utemiljön biologisk mångfald? Har olika djur- och insektsarter gynnsamma livsbetingelser på gården?
- Finns det möjlighet till trädgårdsarbete och odling?

SOCIAL OCH KULTURELL HÅLLBARHET

- Stöder utemiljön sociala kontakter?
- Är den en samlingspunkt för bygden utöver skol- och daghemstid?
- Deltar barn och föräldrar i planering, utveckling och skötsel av utemiljön?
- Stöder utemiljön barnens hälsa och välbefinnande?

EKONOMISK HÅLLBARHET

- Kan skol- och daghemsgården bli ett centrum för återanvändning och kanske för sam användande och lån av skidor, skridskor, gångstavar, för sådana som behöver det sällan?
- Är utemiljöns förråd, skyddstak och byggnader tilltalande och välskötta, inte bara nödvändiga? Får barnen vara med och dekorera, måla?
- Odlar man egna produkter?

Ett sätt att metodiskt arbeta med miljöfrågor är t ex att gå med i Grön Flagg⁵². Grön Flagg är en miljöcertifiering av skola och förskola. Det är ett konkret verktyg för daghemmet/skolan att strukturera sitt miljö- och naturarbete. Den gröna flaggan är det synliga beviset på att man i den dagliga verksamheten prioriterar ett handlingsinriktat miljöarbete och verkar för en hållbar utveckling. Grön Flagg är den svenska delen av Eco Schools som leds av FEE, Foundation for Environmental Education. Finlands Natur och miljö sköter Grön Flagg på svenska.

⁵²Om Grön flagg <http://www.hsr.se/sa/node.asp?node=586> och <http://www.hsr.se/sa/node.asp?node=40>

2.2 Naturinspirerade teman

”När man enbart ska läsa sig till olika fenomen är risken stor att tillvaron blir abstrakt och svårbegriplig,” sammanfattar skolgårdsforskare Petter Åkerblom.⁵³ Därför är naturmöten både mål och medel i utbildning för hållbar utveckling. För att en plats ska tas i anspråk måste den kännas meningsfull för dem som ska vistas där. Det är viktigt att få lämna spår. När barnen får vara med och skapa en trädgård kan ordningen bli en annan än den vi traditionellt tänkt oss. Planeringen blir ett uttryck för **delaktighetens arkitektur**⁵⁴. Genom att barnen är delaktiga blir gården "deras". Det minskar lusten att förstöra.

Följande teman är lånade av Maria Stigsdotter Drott⁵⁵, som är samordnare för utemiljöfrågor vid Barn- och utbildningsförvaltningen i Varberg, kompletterade med andra liknande tankegångar.

Djur och insekter

Skapa en miljö som drar till sig många olika slags djur och insekter genom att t ex

- Sätta upp fågel- och fladdermusholkar.
- Bygga en damm för grodor och andra vattendjur.
- Anlägga en "fjärilsrestaurang", dvs plantera växter som lockar till sig fjärilar, ss lavendel, kärleksört, timjan, prästkrage, praktröllika, gullris och såpnejlika
- Anlägga en faunadepå, dvs. placera ut grövre stockar av främst lövträd (björk, ask, ek, alm eller tall med barken kvar) i skuggan som en "vedhög" för att locka hotade insektsarter som lever i död ved.⁵⁶

Foto: Ammi Mäkikangas⁵⁷

Vatten i rörelse och stillhet

Gör vattnet synligt på något sätt: vatten som faller, virvlar, speglar och droppar. Vatten är en förutsättning för liv och kan skapas som ett litet vattenblänk, en bäckfåra eller en hel damm.

⁵³ Från Skolgården är språngbrädan uti staden <http://www.movium.slu.se/nyheter/lasmer.cfm?31>

⁵⁴ Krister Sundström, keramiker i Från Skolgården är språngbrädan uti staden <http://www.movium.slu.se/nyheter/lasmer.cfm?31> [15.5.2006]

⁵⁵ e-postkontakt 8.2.2005

Med några enkla träbockar i olika höjd kan man skapa en vattenränna av bräder hopspikade till "V:n". Det räcker att ha en slang eller en hink att hälla ur för att följa vattnets färd. Ett annat sätt är att placera några skålar i en sluttning, så att vattnet kan rinna från den ena till den andra. Varför inte gjuta rabarberbladsskålar?

Ofta har man lett bort allt synligt vatten från barns utemiljöer, så därför kan ni montera en kran på stuprännan, så har ni tillgång till vatten när ni vill.

Ekologi

Skapa en skolgård som ger möjlighet till att studera kretsloppet i naturen. Att hushålla med materia, återanvända, återvinna och omskapa är centrala frågor för hållbar utveckling. Odling och kompost kan kopplas ihop med undervisningen. Flera skolor har blivit inspirerade av Coombes School⁵⁸ utanför London och odlar solrosor. Solrosor är spännande att odla för barn. Det är nästan magiskt. Ur det lilla fröet utvecklas en enorm växt. En solros är den växt som utvecklar mest biomassa på en säsong.⁵⁹

60

Att odla solrosor eller andra grödor på skolgården, något som växer och utvecklas, är att skapa sig möjligheter att betrakta och studera riktiga saker i den miljö där barn och personal befinner sig. Det ger en direkt känsla för livets villkor, rakt utanför dörren. Och

⁵⁶ Läs mer om faunadepåer på <http://www.naturskolan.lund.se/gronasko/rapport/2001/faunadep.html>

⁵⁷ Från *Med små och jordnära steg mot storslagna visioner* [15.5.2006] <http://www.uterum.slu.se>

⁵⁸ Olsson, T. m.fl (2002) *Skolgården som klassrum. Året runt på Coombes School*. Runa förlag.

⁵⁹ Från *Skolgården är språngbrädan uti staden* <http://www.movium.slu.se/nyheter/lasmer.cfm?31> [15.5.2006]

då finns det något att ta med sig in i klassrummet och reflektera kring. I odlandet ges också barnen en jämställd möjlighet att lyckas.

Det är många som värjer sig mot odling på skolgårdar. Det viktiga är att börja smått - att göra det som känns roligt och hanterligt: att odla i krukor eller cementringar och att kanske fördela ansvaret för olika odlingsområden/rabatter/täppor mellan olika klasser och grupper. Genom samarbete inom kommunen kan sommarpersonal sköta bevattnings. Ett växthus har mycket att ge.

Geologi - stenar

Skapa rumslighet av stenar, som lek- och sittplatser. Block av olika bergarter ger uppslag till studier och ger sinnliga upplevelser. Stenar kan användas för markytor och mönster. Låt barnen hämta varsin större sten, och bygg en labyrint⁶¹ av stenarna, halvt nergrävda i marken. Finland lär vara det labyrintrikaste landet i Europa, fastän de här kallas jungfrudanser.⁶²

Det finns många olika labyrintmönster som man kan studera och använda sig av i undervisningen i olika ämnen t ex geografi, historia, religion och konst. En innehållsrik hemsida⁶³ har bl a bilder på labyrintbilder i byggnader, häcklabyrinter och skandinaviska stenlabyrinter, där labyrinterna på Gregersö och Nyhamn på Åland ingår. Här är två grundritningar till labyrintmönster.⁶⁴

⁶⁰ Foto: Lumparlands skola

⁶¹ Bilden är från <http://www.skola.robertsfors.se/djakne/ratan/s15.html> [15.5.2006]

⁶² Under Jungfrudanser, Ålandica samlingen på Mariehamns stadsbibliotek <http://www.mariehamn.aland.fi>

⁶³ http://www.labyrinthos.net/f_homepage.htm

⁶⁴ Bilderna från <http://sv.wikipedia.org/wiki/Labyrint> [15.5.2006]

Man kan göra hållristningar eller knacka in runor, för att på så sätt lämna spår efter sig till eftervärlden. Strandnäs skola (södra) gjorde en "runsten" som restes i samband med en temadag om kommunikation för några år sedan.

Eldstad som samlingsplats

Skapa en samlingsplats året om för barn och vuxna. Bygg en eldstad/grill t ex på följande sätt enligt brandchef Jan Johanssons rekommendationer⁶⁵:

- Välj en plats i lä, och var medveten om att det kan ta upp till ett dygn för glöd att slockna helt.
- Täck området (ca 5 * 5 m) med sand
- En cementring med sand i botten och galler ovanpå fungerar som grillplats i mitten
- Enkla träbänkar runt omkring och en tunna med vatten utanför sandområdet underlättar för eftersläckning

Att bygga en kåta eller vindskydd över sittplatserna ökar användningsmöjligheterna även i sämre väder. Samtidigt skapar det intimitet och närhet, som stärker de viktiga naturupplevelserna. Vid elden blir det ofta tid för sagor, sånger och en genomgång av dagens upplevelser.

66

Arboretum - "liten trädsmaling"

⁶⁵ Fax 28.4.2006

Samla så många olika trädsorter som möjligt. "Vårda din lund" var Carl von Linnés uppmaning till eftervärlden. Skapa en lund med artrikedom och biologisk mångfald - eller adoptera olika träd och miljöer i närheten. På Åland har vi fördelen av biologisk mångfald och korta avstånd. Bl a Ålands Natur och Miljö ordnar exkursioner, där vi kan öka vårt eget kunnande. Ålands landskapsregering har en liten folder om skyddade biotoper i skogs- och naturvårdslagstiftningen, som kan vara intressant att känna till.⁶⁷

Väder - vind

Skapa platser på skolgården för studier av väder. Bygg eller montera vindspel, en vindflöjel, snurren och strutar. Ett exempel på hur man bygger bildens vindspel av lerkrukor finns på Strömsös hemsida.⁶⁸ Prova solfångare och speglar. Avläs regn- och lufttrycksmätare. Mät snödjup.

Årstider

Använd möjligheter att kunna se årstidernas skiftningar i den närliggande naturen. Välj växter som ger stor variation med blomning, bär, frukt, nötter, frö och färg. Planera vårblostande lökar och vintergrönt. Ta till vara snö, när det finns. Bra snöskulptursnö är -4 till -10°C. Packa snön hårt i formar, låt stå över natten och använd som byggblock eller mejsla ut det ni vill.⁶⁹ Man skall inte blöta den. Man kan använda färg, belysning och annat som lyfter fram skapelsen. Nedan en söt hund som gjorts på Sjömarkensskolan i Borås.⁷⁰

⁶⁶ Foto: Lumparlands skola

⁶⁷ <http://www.ls.aland.fi/.composer/upload/naringsavd/skogsbruksbyran/INFOBROSCHYR.pdf>

⁶⁸ <http://matochfritid.yle.fi/hobbyartikel.php?id=902>

⁶⁹ Hur man kan arbeta med snö beskrivs bl a på <http://matochfritid.yle.fi/tradgardartikel.php?id=835>

⁷⁰ <http://www.boras.se/sandhult/grundskolor/sjomarkensskolan/sno.4.12ab74f1094b085b7880001252.html>

3 Kyrkan mitt i byn – närmiljön som en länk till kultur och historia

Den åländska historien är väldokumenterad, nära och rik på impulser. I stort sett alla åländska barn har nära till kulturhistoriskt värdefulla och intressanta miljöer. Det behövs inte mer än ett stenkast för att man ska befinna sig i resterna av en stenåldersboplats eller en medeltida avrättningsplats, en jungfrudans eller en rullstensåker. Närmiljön är en lärmiljö.

"Naturen styr det kulturella tänkandet. Skärgårdsmotiven skapar de starkaste dimensionerna i den åländska identiteten. Havet, öarna, sjöfarten, båtarna och båtlivet, jakten, fiskets betydelse, den tidlösa kampen med naturkrafterna och den ständiga växelverkan mellan havet och människorna är speciellt stark på Åland."⁷¹

I Kulturarvsutredningen (2003)⁷² listas olika miljöer som man kan fördjupa sig i på olika sätt. Forntiden, medeltiden, nya tiden och tiden efter 1900-talet är historiska perioder. Följande kulturmiljöer tas upp: byar (nya efter 1721), färdvägar och farleder, skärgårdskulturen, de åländska kyrkorna och deras omgivningar: kyrkogården, klockstapeln, stallar och prästgård. Dessutom kan man välja ut speciella hus, gårdar eller förvaltningsbyggnader, som kännetecknar livet och vanorna under en viss tid, att studera eller bekanta sig mer med. Avslutningsvis räknas staden upp som kulturmiljö.

Det gäller att ta vara på den möjlighet närmiljön erbjuder genom att på ett intressant sätt visualisera t.ex. historien och göra den begriplig. Genom att uppleva och upptäcka historien på plats gör man den till sin egen, man får en relation till sin omgivning och närmiljö som undervisning i klassrum har svårt att ersätta. På Åland finns många kyrkor och därtill hörande begravningsplatser. De erbjuder möjligheter till tvärvetenskaplig forskning; i ett och samma objekt kan man bl a studera arkitektur, konst, historia, religion, biologi – och fundera över livsöden och namn.

I slutet av utredningen finns två handlingsmetoder att bevara och fördjupa kunskapen om kulturmiljö och kulturarv kallat "Alla skapar kulturarvet", vilka tangerar den här rapporten. De är *Fostran i kulturarvet* och *Musei- och kulturmiljöhistoria*.

⁷¹ Palamarz, E. *Kulturarvsutredningen 2003*. Ålands landskapsstyrelse Museibyran., s. 62

⁷² Palamarz, E. *Kulturarvsutredningen 2003*. Ålands landskapsstyrelse Museibyran.

73

Att lyfta fram den egna kommunens historia kan ske genom en sådan enkel sak som att låta barn genom intervjuer med far- och morföräldrar eller andra äldre lyfta fram det vi annars tar för givet, såsom händelser av avgörande betydelse som fortfarande finns i vårt "mannaminne". Möten med lokala kulturarbetare och kulturbärare är också ett bra sätt att förmedla kunskap om sin närmiljö. Här kan nämnas som exempel möjligheten att bjuda in marthor som kan visa hur man binder midsommarkronor⁷⁴.

I många av de åländska kommunerna finns lokala små museer som tar fasta på och presenterar det unika för just den kommunen eller för Åland som helhet. Lokala hembygdsmuseer är viktiga i det att de erbjuder kunskap just om närhistorien. De ger oss ytterligare redskap att "gräva där vi står". Ålands Museum samt Ålands landskapsarkiv kan komplettera den information och fördjupa den kunskap som man får genom att gå ut och se sig omkring i den omedelbara omgivningen.

3.1 Att gå i någon annans mockasiner

Ebbe Westergren från Kalmar läns museum, som var involverad i det åländska Leve historien-projektet, skriver om historiska tidsresor i närmiljön på följande sätt:⁷⁵

⁷³ På seglats med Jehu. Foto: Lumparlands skola

⁷⁴ Intervju med Yvonne Törneröos 13.6.2006

⁷⁵ Westergren E. (2004) Kulturmiljöpedagogik - liv, lust och lärande. I Kalmar Län 2004 *"Jag trodde det skulle bli tråkigt, men..."* Kulturmiljöpedagogik och historiska tidsresor under 20 år. S. 14 -

"Det handlar om mig och mitt liv. Det handlar om den bygd där jag bor och de människor jag möter. Vi lever alla mitt i historien, mitt i den kulturhistoriska miljön.

Kan denna historia beröra oss; kan gårdagens människor möta oss idag? Jag är själv en i den långa raden av människor som skapar historia i min egen bygd, men jag är inte ensam. I min närmiljö finns de historiska spåren, spåren efter gårdagens människor och spåren efter mig. Ibland kan spåren vara tydliga, ibland är de svårare att upptäcka, men de finns alltid där. Flera gånger har jag hört förvånade röster som: 'Oj, finns det en stenåldersboplatz precis bredvid skolan. Det hade jag ingen aning om!' eller 'Aldrig hade jag tänkt på att det där huset vid skolvägen var bryggeri på 1800-talet'.

Kulturmiljön har skapats av människor. Det är hela min omvärld, allt vi har gemensamt. Miljöerna kan vara 10 000 år, 1 000 år, 100 år eller 1 år gamla. Det kan röra sig om byggnader och odlingslandskap, vägar och gravfält, men framför allt handlar det om de människor som använt och använder dessa miljöer. Kulturmiljö handlar om liv och samhälle, igår, idag och i morgon. Kulturmiljöpedagogik är lärande om och i den lokala kulturmiljön."

Den åländska historien och kulturen beskrivs i talrika källor. I samband med Leve Historien-projektet sammanställdes flera listor med böcker, broschyrer, filmer och musik⁷⁶. Ett önskemål som nämns i intervjun med Annica Dahlbjörk är att material behöver "översättas" och göras tillgängligt för fler, t ex genom att personal på skolor och daghem får lära sig handgripligt och konkret om en viss tidsålder.

77

⁷⁶ t ex Litteraturförteckningar (2001) Undervisningsmaterial om historia på Ålands Läromedelscentral och material om stenåldern, järnåldern och bronsåldern på Mariehamns stadsbibliotek. Leve Historien-kommittén samt Åland - böcker, broschyrer, videofilmer och musik (2002) Nätverksgruppen för kulturmiljöpedagogik.

⁷⁷Foto: Lumparlands skola

När man "går i någon annans mockasiner" med inlevelse, förstår man andras levnadsvillkor. Den insikten är sedan lättare att överföra till andra situationer och tider. Leve historien-projektet med väl förberedda temadagar med tidstypiska kläder, händelser, lekar, spel och tidstypisk mat var ett mycket uppskattat sätt att närma sig historien.⁷⁸

För att kunna levandegöra historia och kulturarv i närmiljön behövs frågor som: Vem har levt här tidigare? Hur var det då? Genom att lära sig läsa landskap kan man föreställa sig en annan tid. Tack vare de innehållsrika fornminnesinventeringarna och annat material finns det mycket som man kan hitta om just den här platsen/byn/kommunen. Genom speciella personer, byggnader och händelser kan man levandegöra en epok.⁷⁹

3.2 Kulturmärk din hembygd

Ett enkelt och engagerande sätt att träna barn att se och tänka på sin närmiljö är att låta barnen **kulturmärka sin hembygd**. Med hjälp av digitalkamera eller papper och penna får varje barn uppgiften att gå ut och se sig omkring:

- Vad i din närmiljö vill du spara till eftervärlden?
- Vad tycker du är vackert, fint eller värdefullt, som du vill att andra skall få ta del av i framtiden?
- Varför tycker du att just det här skall sparas?

⁷⁸ Kalmar Län 2004 "Jag trodde det skulle bli tråkigt, men..." Kulturmiljöpedagogik och historiska tidsresor under 20 år.

⁷⁹ Foto: Lumparlands skola

Denna samlade utställning kan bli en bok. Vars och ens bidrag är unikt och likvärdigt andras. Varför inte sälja boken i kommunens turistinformation? Utställningen kan också vandra till kommunhuset, så att politiker ser barns perspektiv och prioriteringar. Det här är viktiga platser och föremål för barnen i den här kommunen.

Man kan också gå på jakt efter vissa uttalade saker, t ex byggnader (byggnadssätt, -stilar eller -detaljer som fönster, dörrar, beslag, vindflöjlar, lampor) från olika tider.⁸⁰

3.3 Skoltrivsel och hembygds känsla

Genom att lära känna sin egen kulturmiljö och dess rötter förstärks känslan av vara en del i ett större sammanhang. Enligt professorn psykiater Fredrik Almqvist⁸¹ omspanner den finländska skolans utvecklingsbehov bl a den fysiska miljön. Barnens grundläggande behov bör beaktas i skolan: att få knyta an, att få känna trygghet, att få leka, att få lära sig (bli stimulerad), få uppleva vänskap, mening och lära sig självreglering (fostran). Utan trygghet kan ett barn inte inhämta kunskaper.

En aktuell doktorsavhandling visar att trivsel i skolan påverkar hur man uppfattar sin hembygd. I Merja Sinkkonen-Tolppis arbete⁸² *"Världen kallar - brister rötterna?"* (EM:s översättning) framkommer att saker som ökar känslan för hembygden är skoltrivsel och upplevelse av delaktighet. En positiv anda i skolan och i klassen samt frånvaro av mobbning ökade ungdomars känsla för hembygden. Ju mer de upplevde att de kunde påverka sin vardag och sin miljö desto mer var de fästa vid sin hembygd. Undersökningen gick ut på att undersöka faktorer som påverkade ungas tillhörighet i en viss bygd och sambandet mellan ungas sociala kapital och känsla för hembygden.

3.4 Intervju med Annica Dahlbjörk

Annica Dahlbjörk, pedagog vid Ålands museum, intervjuades "ute i fält" vid Idas stuga i Borgboda, Saltvik. Hennes arbete omfattar att ta emot barn i förundervisning och skola på museets utställningar och anläggningar. Hon ansvarar för verksamheten "Lek och lär".

⁸⁰ Järnefelt, H. (2003) Paikallisuus kunniaan. I Sassi, P.(toim.) *Koulupiikan mahdollisuudet-opas*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

⁸¹ Föreläsning i Mariehamn, Hälsa i skolan 2004

- Vad är det viktiga med ditt arbete?
- Målsättningen är att barnen skall förstå dåtid och koppla det till nutid. Det är också att få dem att se och känna, leka. Leken måste vara med så att de har en möjlighet att bearbeta det vi tar upp. Det är också viktigt att de får någonting handgripligt med sig, när de lämnar museet. Då har de någonting med sig som knyter ihop det vi talat om och gjort. Ofta kan det vara traditioner som är långt ifrån dem och oss, t ex när vi diskuterade spinnrocken. De fick färglägga varsitt rockblad utskuret i papp och ta det med sig. Det är ju en kunskap som försvinner mer och mer.

Min uppgift är att hjälpa barnen att se, att "vässa ögonen". T ex här i Borgboda: de flesta tänker sig en borg som ett stort hus med tak. Här är borgen en mur - det har aldrig funnits ett tak. Genom att ge dem upplevelser: peka på stupet, hasselbuskarna, hjälpa dem att läsa landskapet, byggs kunskapen sakta upp genom många små stötar.

- Hur vill du att verksamheten skall utvecklas?
- Basutställningen i museet kommer att förnyas. Mitt önskemål är en fysisk tidslinje, som man kan ta på och röra vid föremål från olika tider, och en samlingsplats, där man kan sitta. Det gäller också att få de vuxna intresserade. Att t ex besöka Stenåldersbyn, Borgboda eller Medeltidshuset kan ju bli antingen en trevlig utfärd i sig eller en del av en större process med förberedelse, själva besöket här och efterarbete. Man kunde också ha gemensam fortbildning för förskollärare och lärare, där man utgår från det som är dokumenterat om just den kommunen och översätter det till ett begripligt språk. Mycket av det som är skrivet är ju skrivet av arkeologer eller forskare för andra arkeologer. Varje vuxen som jobbar med barn borde få prova på något riktigt. Det är ju så som förståelsen uppstår.
- Så var det för mig, när vi jobbade med järnåldern i Levande Historia projektet i Finström för några år sedan. Det var en enorm upplevelse att få vara med om mat, hantverk, klädsel, vardagsliv och leverne. Jag kan inte åka förbi Mangelbo utan att se landskapet såsom Ebbe (Westergren från Kalmar länsmuseum) beskrev det, hur det såg ut för 1000 år sedan: var vattenlinjen gick, var korna betade i strandgräset, osv.
- Vi behöver också fler åländska böcker, och det är ju på gång nu. Att arbeta med kulturhistoria är ett långsiktigt arbete. Det gäller att kunna förmedla kunskap på ett trevligt sätt.

⁸² "Skoltrivsel ökar banden till hembygden" FNB notis i HBL 7.11.2005 samt YTM Marja Sinkkonen-Tolpoin väitös nuorten kiinnittymisestä kotiseudulle [läst den 17.1.2006 på http://www.kunnat.net/k_perussivu.asp?path=1:29;66354;66364;89345]

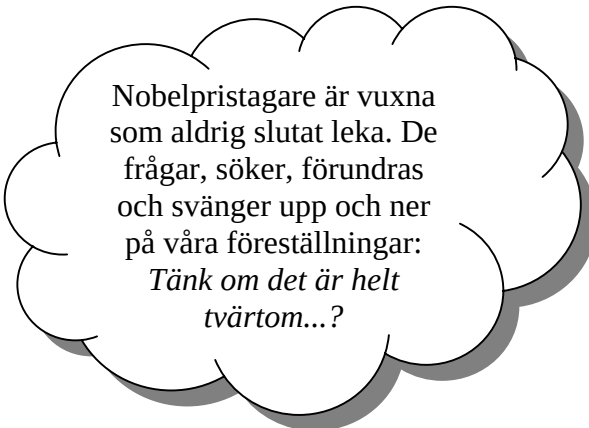
4 Att uppmuntra barns lek utomhus

Den pedagogiska miljön påverkas av den pedagogiska filosofi som ligger bakom verksamheten. Vad vill vi uppnå?

Genom att skapa miljöer där barnen lockas till olika verksamheter och aktiviteter, blir det lättare att nå målen. Men frågan är hur. Hur kan den fysiska utformningen bidra till att stöda daghemmets och skolans verksamhet?

Hur "översätts" målsättningar konkret i den fysiska utformningen?

Många upplever att barn får vara mer subjekt utomhus.

Nobelpristagare är vuxna som aldrig slutat leka. De frågar, söker, förundras och svänger upp och ner på våra föreställningar:
Tänk om det är helt tvärtom...?

I förundervisningsprogrammet betonas barnets rätt till tid att utforska, leka och pröva under rubriken *Barnet i förundervisningen*:

"Barnets aktiva kunskapssökande och naturliga nyfikenhet skall uppmuntras. De egna erfarenheterna och närmiljön är utgångspunkten för inläringen. Barnet behöver få god tid och goda möjligheter att utforska, reflektera och pröva sig fram genom ett undersökande förhållningssätt. Det behöver också få tillräcklig tid att dröja kvar i, upprepa och glädjas åt erövrade färdigheter." (2005, s 3)

Under punkt 5 och 6 beskrivs lekens betydelse och den pedagogiska miljön, där det fastställs att leken alltid skall vara förundervisningens främsta pedagogiska metod (s 5). Den pedagogiska miljön utgörs av den helhet som finns runt omkring barnet: den fysiska, psykiska, sociala, inlärningsmässiga och emotionella miljö i närsamhället, inklusive kulturlandskapet, samhället och barnets hemmiljö (s 5).

"Ett systematiskt utvecklande av miljön för leken är en utmaning för den vuxnes kreativitet... En del av de finländska barnens koncentrations-svårigheter och rastlöshet kan förklaras med brist på något att göra. Där man satsar på att bygga upp, underhålla och förnya lekmiljön blir livet med barnen inte bara lättare utan även trevligare. Det bästa sättet att utvärdera hur man lyckats med att skapa en miljö som lockar till lek är att följa med hur barnen söker sig till olika verksamheter, då det är tid för fri lek. När miljön lockar till lek hittar barnen sina platser."⁸³

Barns skall vara delaktiga i sitt eget lärande och därmed med och skapa de miljöer där lärande sker. Den fysiska miljön på ett daghem får inte vara statisk. Vid en svensk kartlägningsstudie konstaterade man att de flesta pedagoger inte förändrar den inre miljön. Därför är det viktigt att öka medvetenheten om miljöns betydelse för barn utveckling och lärande. Någon har sagt att nobelpristagare är de enda vuxna som aldrig slutat leka. De fortsätter att fråga, förundra sig, söka svar och vända upp och ner på våra föreställningar om världen. De vågar fråga: Tänk om det är helt tvärtom?

4.1 Forskning om förskolans utemiljö

Det saknas en samlad kunskap om vilka utomhusmiljöer barn har tillgång till inom förskola och skola. Den forskning som finns visar att gårdarna är av mycket olika slag och varierar i kvalitet. Fredrika Mårtenssons avhandling *Landskapet i leken* (2004) tar fram vad barns utomhuslek är och behöver. Det handlar i hög grad om ”*sinnlig kontakt med omgivningen och fysisk rörelse, vilket kräver rejäla ytor och intressant innehåll*”⁸⁴. Mårtensson har bl a videofilmat barn ute och noterat situationer där de ler, skrattar, hojtar eller sjunger.

Sådana situationer är när barn sätter sig själva eller föremål i rörelse eller när de koncentrerat ägnar sig åt att känna på, utforska och greja med det som finns runt omkring dem. Sålunda är **sinnlighet och fysisk rörelse** två framträdande aspekter på god utomhuslek.

När skrattar, hojtar och sjunger barn?

Jo, när de sätter sig själva eller föremål i rörelse eller när de koncentrerat ägnar sig åt att känna på, utforska och greja med det som finns runt omkring dem.

När man är utomhus tillför omgivningen oväntade upplevelser: det kan börja regna, vi kan se en lyftkran, en hund eller höra ett flygplan som ger inspiration och för leken vidare. Utomhusleken har ett egenvärde för barn, men har också betydelse för deras hälsa både på kort och på lång sikt⁸⁵.

⁸³ Ur *Tid för lek* (Barntädgårdsläraryrket 2004)

⁸⁴ i Björklid (2005, s 45).

⁸⁵ Mårtensson, F. (2005) Lek utomhus – sinnlighet och rörelse. *Förskoletidningen* 6-2005. Årgång 30, ss 19

86

Forskningen om barns utemiljö i Sverige är främst koncentrerad till Movium, centrum för stadens utemiljö. Många nyanlagda förskolegårdar finns insprängda i bostadskvarter och är små, vilket leder till att barnen blir mer passiva under utevistelsen. I en rapport⁸⁷ jämfördes två jämgamla daghem med gott rykte under ett års tid. Det ena var ett innerstadsdaghem med påkostad utemiljö och avgränsade ytor mellan de olika lekredskapen: plattbelagda gångar, planteringar och gräsmatta. Där fanns en skulptur, en rosenpergola och fina bänkar och bord. Det andra daghemmet hade Ur och skurinriktning på en befintlig gård i utkanten av Malmö med fruktträdgård och ett mindre skogsparti. Gårdarna var ungefär lika stora, medan stadsbarnen endast hade tillträde till en del av den – den del som personalen kunde hålla uppsikt över. Gården utgjorde en del av en bostadsgård.

Undersökningens mål var att studera och jämföra barns lek, motoriska förmåga, koncentrationsförmåga och sjukfrånvaro på dessa båda daghem. Jämförelsen visade att Ur och skurdaghemmets resultat var bättre i alla avseenden. Barnen var vigare, starkare i händer, armar och bål, hade bättre balans och lägre sjukfrånvaro. De kunde växla mellan vild lek och vila i kuperad terräng med buskage, sten och träd. De lekte även fler lekar, lekte bättre i grupp och var mer uthålliga i sina lekar. De gav fler uttryck för fantasi.

⁸⁶ Foto: Vinkelboda daghem, Mariehamn

⁸⁷ Grahn, P, Mårtenson, F, m fl (1997) *Ute på dagis* i Björklid (2005, s. 47-)

I innerstadsdaghemmet var det svårt att få lekarna att utvecklas i lugnt tempo. Fantasilekar och lugna lekar hade svårt att komma igång. Inte heller de vilda lekarna kunde pågå fritt, eftersom det inte fanns utrymme och hänsyn måste tas till de boende runt omkring. **Det fanns många restriktioner för barnens utevistelse.** De fina lekredskapen upptog mycket plats, men sysselsatte få barn. Alla fick inte rum, utan en del blev stående eller sprang omkring. Ett återkommande tema på daghemmet var städandet. Sanden fick bara vara i sandlådan, sand på gräset borstades bort. Forskarna menar att det här avspeglar stadslivets krav på prydlighet. Barnen på Ur och skurdaghemmet hade större möjlighet att välja vad de gjorde och behövde inte konkurrera om material, eftersom naturen erbjöd mycket: pinnar, blad, stenar. Lekutrustningen som sådan var ordinär. Vad lär vi oss av det?

Titti Olsson⁸⁸ skriver att barn söker upp de platser i tillvaron

”där det är lite ostädat och bortglömt, där de kan finna en buske som blir en koja, stenar, pinnar, blomknoppar, löv och barr att bygga med och sortera, en sandhög att bestiga som ett berg, en vattenpöl som blir en sjö eller ett hav eller som bara finns där för att blanda sand och gegga ihop kakor i... Kort sagt: platserna som tillåter dem att vara till på sina egna villkor. Men vi vuxna gör ofta allt för att städa undan det udda, det ostädade och lätt förfallna. Sådant har ingen plats i vår kultur.”

4.2 Låt leken ta plats

Under rubriken *Låt leken ta plats* beskrivs förskolan Forellens arbete på Gotland i en artikel i Utomhuspedagogik⁸⁹. De har profilerat sig på lek (och är certifierade för Grön Flagg). De började med att skapa olika lekmiljöer både inom- och utomhus. De byggde banor med stubbar, stenar, plankor och gummidäck. Det finns stockar och gott om naturmaterial. Det finns lådor bakom ett förråd för kottar, pinnar, stenar och annat som barnen fyndar på sina utflyter till skog och strand.

I samband med arbetet att stöda barn lek har personalen märkt att vuxna förhåller sig på ett annat sätt till mycket som barn gör. Vuxna frågar: Vad skall det bli? Men det behöver inte bli något – det kan räcka med att bara göra och pröva. För barn är det här och nu som gäller. Som vuxen är det därför viktigt att vara lyhörd. Lek behöver tid, utrymme och tillåtande vuxna. När barnens intressen får styra blir det färre konflikter. Det blir också

⁸⁸ Olsson, T. (1995) *Skolgården – det gränslösa uterummet*. Stockholm: Liber Utbildning

⁸⁹ Utomhuspedagogik i förskola och förskoleklass 2005, 39-45

lugnare när barnen vet att de har tid att leka och inte blir avbrutna. För vuxna gäller det att träna sig att inte avbryta barn. Den vuxnas roll är att genom leken stötta barnen i deras utveckling, lyssna och bistå vid behov med rekvisita, men annars att avbryta så lite som möjligt.

Den här grundinställningen har gjort att förskolan har ett flexibelt mellanmål. Är barnen mycket upptagna kan de få maten serverad i leken eller som matsäck. Ibland få de vuxna gå till barnen och fråga om de kan tänka sig att ”besöka restaurangen”, om de är mitt inne i sina lekar och helt glömmer att äta. Barnen får också välja om de vill äta sin lunch ute eller inne.

4.3 Intervju med Ulla Rindler-Wrede

Ulla Rindler-Wrede är speciallärare, inspektör och barnombudsman vid Ålands Landskapsregering.

- Vad tycker du är viktigt med barns utemiljö?
- Det är viktigt att betona att en god utomhusmiljö för lek är stadfäst i lag. I barnomsorgslagens 11 § står det att det i anslutning till ett daghem skall finnas ett område för barns aktiviteter utomhus. Att det sedan saknas exakta normer för kvadratmeteryta, osv. ger kommunerna utrymme att göra sitt eget, att skapa en egen god miljö i förundervisningsprogrammets anda, där lekens betydelse starkt betonas.
- Vad stimulerar till lek?
- Ja, var hamnar vi då? Jo, i Barnas landskap⁹⁰. Ibland skymtar en övertro på barns fantasi, som om vi tror att de kan skapa vad som helst ur ingenting. Nej, vi måste istället INBJUDA till en omgivning, där de får förändra, pröva och upptäcka. Det måste vara lite ”byschigt”, och för att det ska bli riktigt bra måste man få förändra och gå vidare till nästa nivå. Att få uppfinna nytt, där det ena ger det andra, det andra ger det tredje, osv, och sammanhanget ändras lite grann - det är ju det som är så spännande. Barnen får erfarenheter av att aktivt påverka och förändra, och förhoppningsvis i förlängningen att de faktiskt kan påverka sin tillvaro. En god utemiljö minskar också konflikter och ger gladare och piggare barn.
- Hur märks det? Kan det mätas?

⁹⁰ Barnas landskap = En Internetsida, som norrmannen Frode Svane upprätthåller. <http://home.c2i.net/swan/>

91

– Enligt Mårtensons forskning märks det bl a på att barnen spontant sjunger och skrattar mer. Förvildade partier ger en mer dynamiskt flödande lek. Barnen har mer svängrum i naturliga sammanhang. Fantasiflödet kommer igång, och leken utvecklas. För att det skall bli spännande behöver det finnas någonting ovisst, någonting att utforska som erbjuder överraskningar. Det behöver inte bara vara hisnande fysiska upplevelser utan likaväl sinnliga. Naturen är perfekt för att väcka våra sinnen. Naturen/miljön är den tredje pedagogen, och vi behöver återerövra förmågan att förundras, vilket nämns i Förundervisningsprogrammet på s 9: vi skall stödja barnens utveckling genom att erbjuda barnen ”rikliga möjligheter att uppleva, förundra sig över och glädjas åt naturen”.

Min uppfattning är att visst har kvadratmeterytan en viss betydelse, men än viktigare är vad man gör med den yta man har. Lekredskap uppställda på rad ger en torftigare lek, än den som blir till i en mer naturtrogen miljö. Det är viktigt att låta den uppväxande människan få känna sig som en byggare, en entreprenör, och att hon redan på det här stadiet kan påverka sin omgivning.

– I förundervisningsprogrammet talas det om att lek inte är synonymt med lärande. Kan man se det som en skillnad mellan det formella och det informella lärande som Björklid talar om?

⁹¹ Virbela Brook, en Steinerskola i Hovseter i Oslo; Bilden är tagen av Frode Svane

- Det går inte att dra en tydlig skiljelinje mellan lek och lärande. Det är med Pramlings ord ”en lärande dimension i leken och en lekens dimension i lärandet” (ur Förundervisningsprogrammet, s 5). Det är viktigt att uppvärdera leken. Lek är lust, och den som har roligt lär sig lättare. Så visst är det en metod att lära, men än viktigare är att den övar upp förmågan att abstrahera.
- Hur menar du?
- Så fort någon säger ”Vi leker att ... du kan va ... och jag kan va ...” så är allting möjligt. Vad som helst kan ske. Barnen leker med verkligheten: förminskar, förstörar, förändrar tid och förhållanden, för att sen återgå till verkligheten.
- En annan sak jag vill betona är de olika typerna av lek: ensamleken (ibland känns den nästan lite förbjuden idag, som om man måste observera barn lite extra som föredrar att leka ensamma) – att barn får sitta i fred i en buske och pula; rolleken, bygg- och konstruktionsleken, osv. I den vuxenledda leken kan barns rörelsebehov utmanas på ett naturligt sätt t ex genom att man gör en hinderbana utomhus. Fysisk aktivitet skall vara en följd av en bra utemiljö, där de vuxna har sett till att alla de här olika typerna av lek kan förverkligas. Vuxna har en viktig uppgift att lotsa in barn som har svårt att komma igång, och det är viktigt att vara medveten om att flickor och pojkar ibland utmanas av olika saker. Pojkar "tar mer plats", deras behov bemöts som viktigare och tas mer på allvar än flickornas i förskolan enligt ett aktuellt delbetänkande⁹². Det är viktigt att pedagoger är medvetna om detta förhållande och planerar så att såväl flickors som pojkars behov bemöts i lika hög grad.
- I kommitténs uppdrag ingår att föreslå riktlinjer för hur när- och utemiljöerna kan användas ändamålsenligt och kostnadseffektivt som en miljö för lärande. Hur kan en utemiljö användas kostnadseffektivt?
- Kostnadseffektivitet är att utnyttja det som redan finns: museet, kyrkan, biblioteket, gravfältet eller annat som finns i närmiljön. Att använda och möta det som redan finns i verkligheten och slippa konstruera det i skol- eller daghemsmiljön som bilder eller avbilder av samhället är kostnadseffektivt, - att ta vara på den befintliga, verkliga varan. Det är viktigt att föra kulturarvet vidare genom allt man kan göra i praktisk form av kulturfostran. Att se det som finns och fundera över det. Om vi tar Hammarland som exempel: där finns kyrkan, kiosken och ungdomsgården på rad;

⁹² SOU 2004:115 *Den könade förskolan*. Utredning delbetänkande av delegationen för jämställdhet i förskolan, Stockholm 2004.

alla viktiga samlingsplatser under olika tider. Det ger uppslag till att fundera över sin hembys historia, nutid och framtid. Det handlar också om en viktig inställning: att välja att se det man har eller det man inte har. Att skapa lust till hembygden är viktigt. Det gör att fler återvänder efter sina studier, visar erfarenheterna.

Ålänningarna är företagsamma och nyfikna. Det skulle vara intressant att undersöka kopplingen mellan goda lekförutsättningar och entreprenörskap. Kanske vi redan där lägger grund för positivt lokalt arbete? Pedagogers dilemma är att vi ofta vill göra allt så uttänkt och strategiskt. Vi planerar någon form av inläring och förlorar ibland den autentiska upplevelsen.

93

⁹³ Ett kojbygge av tyg (bl a batikfärgat), foto: Pihla Meskanen

5 Estetik och kreativitet för välbefinnande

Konst på skolgården⁹⁴ kan vara reliefer på väggarna redan i byggnadsskedet t ex av tegel, väggmålningar, gemensam graffiti, asfalmålningar, geometriska figurer, mönster, mönster med mosaik och plattor ger stimulans och aktiverar till fysisk aktivitet (t ex hoppa till och mellan olikfärgade plattor, som barn ofta gör spontant). Statyer och skulpturer kan man tillverka i olika material och värdefullt är att man får röra dem eller t o m klättra på dem, osv, som på Juha Pykäläinens får och grisar. En liten skog av vindflaggor visar direkt varifrån det blåser men utgör också ett föränderligt, levande konstverk i de färger man valt: Ålands, regnbågens, jordens... Dessa kan lätt bytas ut, och olika barngrupper kan göra sina.

96

95

På gården skall man kunna rita, måla, bygga och forma t ex i lera, gips, betong och snö. Att ha något konstverk som växer och förändras då varje nytt barn kommer till daghemmet/skolan eller då barnen lämnar organisationen, är ett sätt att knyta ihop barnen med platsen, att låta dem vara delaktiga och lämna ett spår.

I konstfostran ingår att ge barn och unga ansvar och förtroende att ha vackra saker omkring sig och medvetet undvika att skapa en "vandalresistent miljö"⁹⁷.

⁹⁴ Tapaninen, R. (2003) Koulupihan suunnittelu ja rekentaminen. I Sassi, P.(toim.) *Koulupihan mahdollisuudet-opas*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

⁹⁵ En bild från en lekplats, där klossarna i olika färger blir ständigt nya konstverk.

<http://www.learningstructures.com/album/gallery5.htm>

⁹⁶ Från en fortbildningskurs för lärare, foto: Frode Svane <http://home.c2i.net/swan/skolensutemiljo.htm>

I Mariehamns stad tillämpas principen att 1 % av projektkostnaden skall gå till konstnärlig utsmyckning. Det har gjort att bl a daghem och skolor har fått en mer genomtänkt utsmyckning.

Bilden ovan visar björnsår av Ann Sundholm. De finns i plattorna vid entrén till Vinkelboda daghem (där finns också spår efter en hare och en vinglig höna som man kan följa). De här spåren är inte bara fantasieggande att se på, utan de kan också användas i verksamheten. Detaljer som dessa gör miljön mindre statisk och monoton. De väcker nyfikenhet. Konst som skapas utifrån en given plats blir mer naturlig och smälter in i miljön⁹⁹.

5.1 Konst- och kulturprojekt

Ett sätt att ta vara på och öka närmiljöns rikedom är att ordna konst- och kulturprojekt med och för barn. Det är eftersträvarsvårt att kulturprojekten blir någonting mer än enstaka roliga jippon som avbrott i vardagen¹⁰⁰. Samarbetet mellan konstnärer, kulturarbetare, hantverkare och personalen på skolor och daghem får fortsatt effekt om båda lär sig något. Pedagogerna hittar nya arbetsmetoder, och konstnärerna lär sig genom dialogen med barn. Projekten ger grogrund för mångsidiga upplevelser hos barnen, och upplevelser ger inlevelse och engagemang. För barnen kan det innebära att göra

⁹⁷ Yvonne Törneröos, intervju 13.6.2006

⁹⁸ Detalj från Vinkelboda daghem, foto Ester Miiros

⁹⁹ Yvonne Törneröos, intervju 13.6.2006

¹⁰⁰ Ekström, S. & Kronholm, J. (1998) *Sätt färg på skolan*. Svenska Kulturfonden

handgripliga förändringar i sin egen miljö (dekorerar korridorer, skåp, bygga kojor eller forntida kultplatser).

För att projekt skall lyckas är det viktigt att personalen är aktivt med i planeringen från början, poängterar konstnärer och hantverkare. När man är fler konstnärer/hantverkare som samverkar uppstår en dialog inför barnen och personalen. Det ger också en djupare förståelse för olika typer av kunskande.¹⁰¹ Det är viktigt att det finns projekt där det är tillåtet för lärarna att vara jämställda med eleverna. Lärarna kan utnyttja projekten som en form av fortbildning. Positivt uppfattas det också där konstnärerna får komma in i skolan just som konstnärer i samarbete med lärarna och inte som ovana lärare.

Unga kan stärkas i sin identitet och ges möjlighet till bättre livskvalitet om de får möta levande konst och kultur i sin egen skolmiljö från första början, enligt Gunilla Hellman¹⁰². Via konstnärliga färdigheter kan andra än de som normalt lyckas i skolan komma fram och stärkas i sin roll. Via skolan når man ut till alla elever och inte bara till dem vilkas föräldrar orkar skjutsa till olika kulturaktiviteter på kvällarna.

Hantverkarskunnandet har djupa dimensioner in i vårt kulturarv, i ekologi och miljövard. Hantverk tar tid och måste få ta tid. Med riktiga verktyg kan man skapa riktiga saker som man kan använda. Då kan barnens förståelse för både det nyttiga och det glädjefulla i hantverket utvecklas.

103

¹⁰¹ Peter Winqvist, intervju 5.6.2006

¹⁰² Ekström, S. & Kronholm, J. (1998) *Sätt färg på skolan*. Svenska Kulturfonden

¹⁰³ Bild från Munspelets skola, Lund. Hästarna har barn, föräldrar och personal byggt tillsammans på en skolgårdsdag. <http://www.naturskolan.lund.se/gronasko/rapport/2005/munspel05.htm>

5.2 Att skapa nya rum - reflektioner Peter Winqvist

I det kreativa skapandet finns möjligheter att göra något nytt och spännande, eftersom det skiljer sig från det slentrianmässiga och förutbestämda.¹⁰⁴

– Stimulansen av att befinna sig i en miljö som skiljer sig från ”det vanliga” ger alltid resultat. Redan ett byte av klassrum innebär en resa. Steget till en ny miljö behöver inte vara långt. Avstånden är oftast mentalt längre än de fysiska måtten. För oss vuxna är avstånden längre än för barnen.

När man flyttar sig till en ny plats ger man rum för det som är annorlunda och som kan ge överraskningar. En tråkig och negativ skolmiljö skapar frustration. Den enda vägen är att hitta alternativ, som är mer innehållsrika. Det kräver tankearbete, det kan göra processen mer komplicerad: *vad kan vi göra med just de här personerna och just den här platsen*, men det ger en tydlig vinst i slutändan. Jag tror på 'rörlighet', att vi vågar förflytta oss, både mentalt och fysiskt.

– Vad kan konsten och skapandet ge åt barn och unga?

– Jag tror att det är upplevelse, vare sig vi har det som en naturupplevelse eller i en skapande process. En upplevelse har en dimension som går utöver tidsdimensionen. Den är kvalitativt mer beständig. Genom att förflytta oss utifrån ett kvadratisk skolrum har vi redan gett förutsättningar för någonting nytt, en mental beredskap som ökar våra sinnens mottaglighet. Klassrummet är tryggt, men också vant och slentrianmässigt. I ett nytt rum är våra sinnen mer på spänn inför vad som kan hända.

Det är inte bara flytten i sig som skapar den här mottagligheten, utan också att man tar med sig sin kunskap och applicerar den i en ny miljö. Rörligheten är viktig. När vi ger upp fasta positioner, vaknar kreativiteten. Nu finns det möjlighet att göra något nytt. Barn är beredda att hoppa på vilka äventyr som helst. Barn kommer ihåg vad de har gjort: papper, keramik. Och det är viktigt att följa upp det upplevda: Vad gjorde vi? Vad kände du? Våra sinnen måste tränas; en del av våra sinnen är avtrubbade.

Barnen har fortfarande ett stort behov att dra sig tillbaka. Det utrymmet behöver finnas på skolor och daghem: en pilkoja, en böjd mur, en undanskymd vrå.

¹⁰⁴ Peter Winqvist, Text *Naturrum* samt intervju 5.6.2006

För att kunna uppnå ett rörligt tänkande vad gäller utformningen av vår närmiljö fordras insikt - inte bara av den involverade personalen och barnen, utan även av dem som skall ställa medel till förfogande för att förverkliga dessa drömmar. Tryggt kan sägas att utdelningen i form av resultat blir mångdubbel mot satsningen. Grundstenarna till livskvalitet läggs här.

105

6 Fysisk aktivitet för lust och hälsa

Rörelse är inte bara bra för hälsan utan också för lärandet visar Ingegerd Ericssons forskning¹⁰⁶. Genom att röra sig och använda sina sinnen lär sig ett barn uppfatta sin egen kropp – dess begränsningar och möjligheter. Barnet utvecklar sin fysiska jagbild. Att röra sig på en daghems- eller skolgård utgör både en fysisk och en social aktivitet. Man rör sig tillsammans med och bland andra barn. Fysiska lekar lär barn många motoriska färdigheter. I lekens tecken tränas muskler, men också initiativ, minne, uppfinningsrikedom, mod, observation av omgivningen och självbehärskning. Att leka tillsammans ger samhörighet.¹⁰⁷

6.1 Barns motoriska utveckling

Åldern 7 till 12 år är den period där barnens förmåga att lära sig motoriska färdigheter ökar snabbast. Det är en bra tid för att lära sig nya fysiska färdigheter. De kroppsliga förutsättningarna att lära är goda och med stimulans kan barnets motoriska inläring förbättras betydligt. Brist på stimulans kan i sin tur dämpa utvecklingstakten och ge ett försämrat utgångsläge inför följande utvecklingsstadier.

108

¹⁰⁶ Orre, A. (2005) Rulla, åla och krypa. Vetenskapligt belagt att rörelse är bra för lärande. *Nya Åland*. 14.9.2005

¹⁰⁷ Lappset Info (2002) *Vikten av fysisk aktivitet för ett barns utveckling* Jabba/Lappset Group Ltd/Tornion Kirjakpaine Ky w289/2002

¹⁰⁸ Bilden hämtad 2.2.2006 från <http://www.aktivude.dk>

Barns motoriska utvecklingsschema från 0 till 12 år följer en viss linje. Den övre bilden visar utvecklingen från 0 till 6 år och den undre från 7 till 12 år.

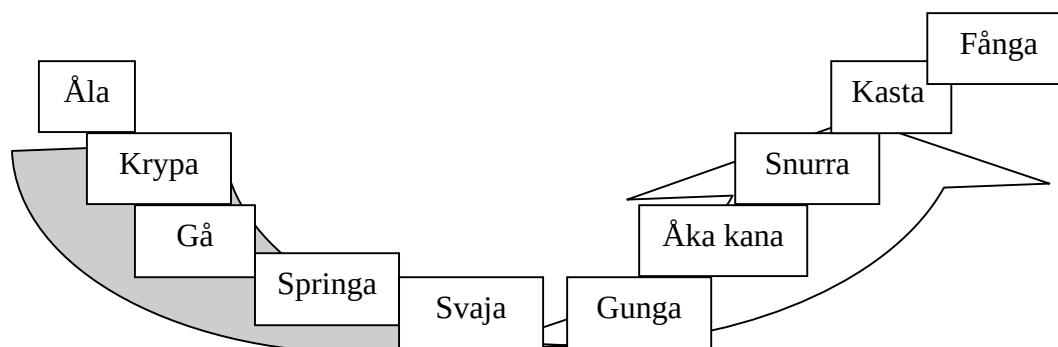

Bild 1. Barns motoriska utvecklingsschema från 0 till 6 år

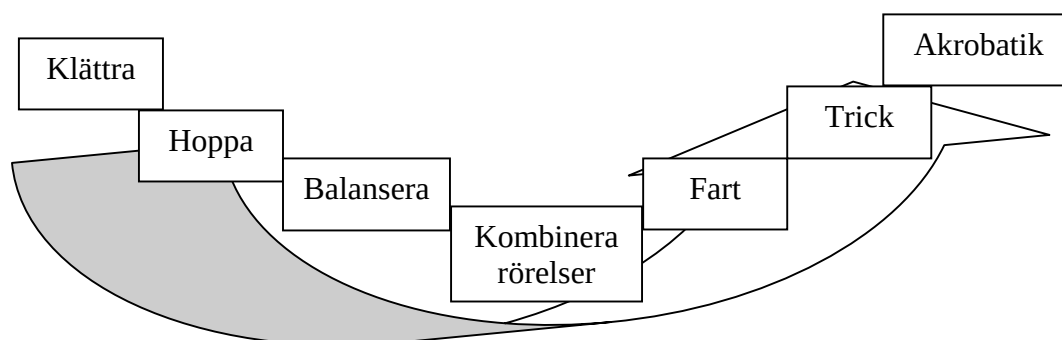

Bild 2. Barns motoriska utvecklingsschema från 7 till 12 år ¹⁰⁹

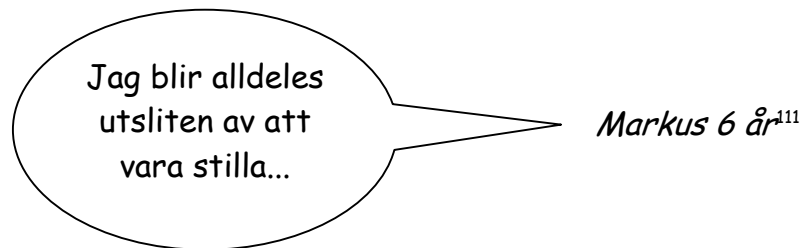
Kroppsrörelse förbättrar barnens kondition i termer av uthållighet, styrka, rörlighet och snabbhet. Kroppsrörelse påverkar också barnens motoriska färdigheter som är balans, rumsuppfattning, reaktionstid och att kunna kontrollera styrka, hastighet och riktning, kunna anpassa sina rörelser, att kunna följa en rytm och kunna kombinera olika rörelser.

Mångsidiga lekar och naturlig rörelse är tillräckligt för att ett litet barn skall utveckla styrka. Den fysiska aktivitet som stöder och tränar kondition samt motoriska färdigheter

¹⁰⁹ Lappset Info (2002) *Vikten av fysisk aktivitet för ett barns utveckling* Jabba/Lappset Group Ltd/Tornion Kirjakpaineo Ky w289/2002

är att klättra, hänga, gunga, balansera, krypa, hoppa, kasta, fånga och fatta tag i. En god utemiljö erbjuder alla dessa utmaningar.

I den forskning som relaterades inledningsvis hade alla barn en timme fysisk aktivitet/dag i skolan. Den tiden fördubblades med en extra timme efter skoltid varje dag med hjälp av fritidspedagogerna. Inledningsvis var det bara vissa klasser som hade detta program, men med tiden utökades det till alla årskurser, eftersom man märkte att det var bra för eleverna. I intervjun säger Ericsson följande: ”I och för sig är det kanske svårt att ringa in vad som är orsak och verkan. Kanske är det så att eleverna tycker om att röra på sig och blir på gott humör av det, och när man är glad går inläringen lättare.”¹¹⁰

6.2 Är skolgården attraktiv

Är skolgården ett ställe att vistas på efter skoltid? En finländsk undersökning¹¹² visade att endast 7,4 % av eleverna använde sig av skolgården på fritiden. För de flesta är skolgården ingen plats man återvänder till efter skoldagens slut. De som var där på fritiden cyklade, sprang eller gick omkring på eller nära skolgården. De var annars också fysiskt aktiva.

Skolgården har en större betydelse på landet än i staden, där man t o m kan påträffa skyltar som förbjuder vistelse på skolgården efter skoltid. Skolgårdens status som plats för fritidsaktiviteter bör höjas, för den är ofta centralt belägen och lätt att nå för många.

Reitti såg det som en utmaning att nå de barn som inte har fritidssysselsättningar och som inte är fysiskt aktiva. Där kunde skolgården bli ett bra alternativ, om attityden till att vistas där förändras. Närsamhället skulle må bättre av att skapa bredd och mångfald runt

¹¹⁰ Orre, A. (2005) Rulla, åla och krypa. Vetenskapligt belagt att rörelse är bra för lärande. *Nya Åland*. 14.9.2005

¹¹¹ Levengood, M & Lindell, U (2003) *Gud som haver barnen kär, har du någon ull* Piratförlaget. s. 64

¹¹² Reitti, M. (2003) Koulupihaan liikuntamahdollisuudet. I Sassi, P.(toim.) *Koulupihaan mahdollisuudet – opas*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

en skolgård, då både eleverna under skoltid och närsamhällets invånare på fritiden kunde dra nytta av t ex motionsslingor, äventyrsbanor och skridskoplan. Där biblioteket ingår är det naturligt att bygga så att miljön skall passa flera åldrar och fungera under hela året. Gårdsfester är ett sätt att göra miljön känd också för andra än dem som regelbundet vistas där.

113

6.3 Bäst - funktionsöppna och inkluderande platser

Den högsta aktivitetsnivån fann den norska forskaren Schmidt och hennes kolleger¹¹⁴ där det fanns gott om utrymme och en mångfald av platser och redskap, speciellt områden med djungellek (äventyrsbanor) och områden med natur och varierande terräng för olika vinteraktiviteter. På sådana ställen var flickorna fysiskt aktiva. På andra ställen, t ex där fotbollen dominerade rastaktiviteten, rådde den inställningen att flickor helst går omkring och pratar. Tillräckligt med plats och många möjligheter till aktiviteter medförde också att skolornas inställning till barn och fysisk aktivitet var öppen och tillåtande. Barn skall få röra sig fritt och lära sig att själva bedöma risker och faror. Det kan jämföras med de ovanlistade motoriska färdigheterna: att lära sig att bedöma och anpassa sin styrka, sin hastighet och riktning, att ha en god kroppskänedom och kroppskontroll.

De norska forskarna beskriver de bästa platserna som funktionsöppna och inkluderande. De ger rum för egeninitierad lek och inkluderar barn i olika åldrar, kön och färdighetsnivå. Det kan pågå många olika aktiviteter jämsides, vilket ger rum för fantasi-, roll- och konstruktionslekar.

¹¹³ Skolgårdstivoli, en familjefest Foto: Källbo skola, Finström

¹¹⁴ Schmidt, L. (2004) Skolegården, jungel eller lufttegård? En studie av nærmiljøanlegg, barn og fysisk aktivitet i skolegården. NIBR-rapport 2004:1

Möjligheten till vinteraktiviteter – varierande terräng och öppna ytor – aktiverade flickor och de äldre barnen som annars har en tendens att bli fysiskt passiva.

6.4 Utemiljö och mobbning

Det finns inte mycket forskning om hur mobbning påverkas av den fysiska miljön, men Lene Schmidts forskningsrapport¹¹⁵ visar att det förekommer mindre knuffar och incidenter på en variationsrik skolgård med större yta än på en med t ex bara en fotbollsplan. De skulle inte studera mobbning, men insåg att skolgården var som en hönsgård med ett myllrande liv men också en hård kamp om reviret.

På skolor med en liten gård blev det fler regler för vem som fick vara var och vad eleverna fick göra var. Det innebar både fysiska och organisatoriska begränsningar för barnen. Trängseln ledde till fler passiva barn – och mer frustration och knuffar. Fotboll dominerade aktivitetsbilden, men de noterade att där det erbjöds alternativ blev fotbollen inte lika dominerande.

Synlig och engagerad personal påverkar klimatet på gården. På Kastellet skola i Oslo har rastvakterna reflexvästar på sig vilket gör att alla snabbt kan identifiera de vuxna (en betydelsefull trygghetsfaktor speciellt vid läsårsstart).¹¹⁶

¹¹⁵ Schmidt, L. (2004) Skolegården, jungel eller lufttegård? En studie av nærmiljøanlegg, barn og fysisk aktivitet i skolegården. NIBR-rapport 2004:1

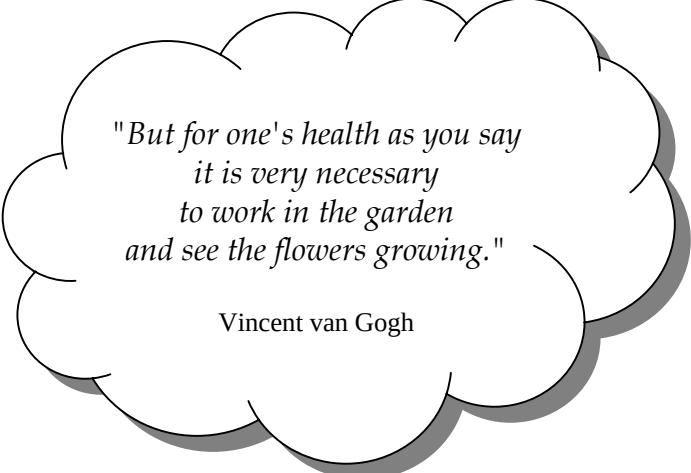
¹¹⁶ Studiebesök, Nordiskt nätverk för Morgondagens skola, 2004

7 Planering och praktiska tips för skol- och daghemsgårdar

Följande sammanställning av planeringstips har arkitekt och landskapsarkitekt Tiina Holmberg i Mariehamn gjort:

Välkommen!

Renovering av skolor och daghem med jämna mellanrum är en självklarhet idag. De slits ju, och behoven förändras. Men gården - den lämnas ofta utan åtgärder.

*"But for one's health as you say
it is very necessary
to work in the garden
and see the flowers growing."*

Vincent van Gogh

Därför behövs eldsjälarna och initiativtagarna: personal, barn, föräldrar, kommunaktiva. Välkommen med i leken – vi kan bara lyckas!

Fantasigård

Ett idealt sätt att närma sig renovering är att göra en karta över en fantasigård. Den skall göras tillsammans, för att alla skall kunna påverka och känna planen som sin egen. Den skall göras konkret – synlig som en tavla på väggen. Den skall innehålla alla goda idéer. Låt inte realiteten kapa vingarna av fantasin! Den skall fungera som ett mål på lång sikt – den kan förverkligas steg för steg. Den skall uppdateras då och då. Planen skall leva.

7.1 Arbetsgången

En planering av en gårdsrenovering kan beskrivas med frågor:

- Vad har vi nu? → Inventering (Alla med!)
- Vad vill vi ha? → Idéplanering (i grupper, massor med idéer)
- Vad är viktigt? → Målsättning (värdesättning, konkret)

Så här långt kan en arbetsplats väl göra på egen hand. De följande punkterna underlättas, när sakkunniga deltar.

- Vad skall vi göra? → Plan (vad, var, hur, när och vem?)

- Vad får vi? → Uppfyller planen målsättningar; innehåller den tillräckligt med goda idéer; kan den förverkligas; är den värd mödan/pengarna?

Inventering

Inventeringen strävar efter att svara på frågan *Vad har vi nu?* Den innehåller **fysiska saker** (gungor, bollplan, parkering, ...), vad barnen och de vuxna **gör** (bollplanen är tom, alla sitter vid den soliga väggen...) samt **känslor** (där är det ofta vått, blåsig, varmt, här doftar det gott, där luktar det illa...). Det finns många roliga sätt att inventera en gård. Nedan beskrivs några exempel.

Karta ur minnet

Barn och personal skall rita en karta utantill över skol-/dagensområdet. Kartorna visar "viktighetsskalan", för ingenting är i mätbar skala utan saker ritas automatiskt så stora som de känns viktiga.

Skattkartan

Barn skall leta reda på en skatt utifrån ledtrådar, som leder dem från vuxen till vuxen runt gården. Efteråt skall de rita en "skattkarta" ute, vad de kan se på gården och komma ihåg av rundan de just gjort. Det här sättet visar barns sätt att se på miljön, men barns eget "värde" på saker fattas eftersom de har koncentrerat sig på skattsökningen.

Vad jag gör ute?

Barn och personal skall rita vad de gör ute. Ritarna skall påminnas om olika årstider. Det här är ett effektivt sätt att få reda på vad de tycker om att göra. Risken är att alla koncentrerar sig på aktiviteter, inte på vila/lära/andra möjligheter.

Vad skulle jag visa en ny kompis?

Barnen och personalen skall berätta/rita vad de skulle visa en ny kompis/elev på gården. Det är ett effektivt sätt att få reda på vad som känns viktigt på gården eller vad man är stolt över. Risken är att berättelsen koncentrerar sig på "saker" och "rutter" som finns på gården i stället för på aktiviteter, olika ställen, etc.

Fotografera

Både barn och personal får berätta vad de gör, känner och tycker om utemiljön baserat på fotografier. ”Vad händer här?” ”Vad brukar du göra här?” ”Vad ser du på bilden?”, osv.

Idéplanering

Idéplaneringen är det viktigaste steget i renoveringen. Här har vi möjlighet att få in alla roliga och spännande idéer och människor med i projektet! Idéplaneringen kan göras som grupparbete med barn och personal.

Rita gården: vad vill jag ha/göra

Med barn- eller vuxengrupper på 3-5 personer ritas man på ett stort papper tillsammans allt man vill ha på gården. Som bäst fungerar gruppen som en tankespridare: en ritning leder till diskussion och flera idéer. Arbetet skall inledas med ett tal för fantasin: vill ni rymdskepp eller hästbana? Gillar någon grottor eller varmluftsballonger? Detta är speciellt viktigt bland vuxna, vilkas fantasi är handikappad jämfört med barnens.

”En tillvaro där jättar fortfarande måste dödas och
prinsessor räddas innan man bekvämt kan luta sig tillbaka
och bli civilingenjör eller vad för spännande
vuxenvärlden nu kan bjuda på...”

Mark Levengood och Unni Lindell

Målsättning

Målsättningen skall helst arbetas fram av en begränsad grupp. Gruppen kan bestå av representanter för personalen, föräldrar, barn, möjlig byggfirma, planerare, kommunen, landskapet. Gruppen skall värdera idéerna tillsammans med planeraren: vad är viktigt eller brådskande? Idéerna behöver inte gallras, bara rangordnas. Till målsättningar hör också målsättning för tidtabell. Målsättningen skall vara ett öppet dokument och diskuteras bredare och förankras i skolan/daghemmet/biblioteket.

Plan - vad, var, hur, när och vem

Kunskap behövs för att sammanfatta resultatet av grupparbetet och för att forma resultatet i en genomförbar form. Var inte rädd för att be om hjälp! Vägledning och hjälp kan behövas från många olika personer: en gårdsplanerare, elektriker, byggmästare, konstnär, osv.

En kunnig planerare kan hjälpa till med mycket. Det underlättar byggnadsarbetet om saker och ting har rätta dimensioner, säkerhetsavstånd och ytor från början. Underhållet underlättas av ytor som är hållbara, när sandområdet är lite längre bort från ingångarna och utrustningen är av bra kvalitet. Det underlättar processen om det inte uppstår överraskningar under byggtiden t ex utryckningsvägar, belysning eller kabeldiken. Det underlättar användningen om regnvattnet tas tillvara, funktioner är logiskt placerade och sittplatserna placerade på mikroklimatisk varma ställen.

7.2 Planens byggklossar

Följande saker behöver man gå igenom i samband med en planerad renovering eller vid en nybyggnad av en utemiljö för barn:

- Funktioner (lek, spel, sport, ingång, parkering...)
- Förbindelser (vägar, stigar...)
- Konstruktioner (sandlåda, gunga, tak, pergola, flaggstång, vattenbrunn...)
- Möbler (bänk, bord, cykelställ, sopkorgar...)
- Ytor (gräs, betong, asfalt, grus, sand, sten, vatten, gummi...)
- Växter (ej allergiframkallande, ej giftiga, vackra, med blommor, färger, dofter, årstider, pedagogiska,...)
- Belysning och eluttag (allmän och speciell t ex jultid, säkerhetsbelysning...)
- Utryckningsvägar och underhåll (ambulans, plogbil...)
- Och naturligtvis: allt som redan finns på, över eller under jorden.

Medan planen utarbetas (vad skall finnas var och hur skall det byggas?) skall också andra viktiga saker planeras: vem skall bygga, när och med vilken finansiering?

7.3 Kartläggning av vår närmiljö

Som hjälp för det konkreta arbetet finns fem bilagor (kopieringsunderlag) i rapporten:

- Inventering av närmiljön
- Gårdsinventering 1 - Det allmänna tillståndet
- Gårdsinventering 2 - Verksamhetsförutsättningar
- Skolgården - en plats för undervisning, avkoppling, lek (för personal)
- Frågor om skolgården (för elever)

Tidigare och pågående projekt

Sammanställ för er egen skull de projekt som ni har haft och som anknutit till närmiljön.

Tillfälliga och återkommande projekt inom tematan som berör närmiljön som en lärmiljö:

- Naturen, historien, kulturen, konsten och skapandet, leken, upptäckandet, inre och yttre stimulans och utveckling.

Vad vill vi göra?

Fundera långsiktigt över tänkbara projekt. Ett val av något innebär alltid att avstå från något annat. Det är lätt att drunkna i uppgifter inom skola och omsorg. Arbetet underlättas genom planering (prioritering) och goda ansvars- och samarbetskontakter med andra intressenter (föräldrar, övrig personal i kommunen, andra skolor, aktuella stipendiefonder, OBS!¹¹⁷).

Vad är viktigast för just "våra" barn?

Vad vill och behöver vi satsa på?

Vilken inspiration har vi fått i den här rapporten?

”Vi kan bara lyckas!”¹¹⁸

¹¹⁷ Svenska Kulturfonden stöder just nu t o m sista december 2007 olika kulturprojekt i skolan och på daghem. Utemiljön räknas dit. Se vidare www.kulturiskolan.fi

¹¹⁸ Tiina Holmberg, kommittémedlem, arkitekt och landskapsarkitekt

Länkar och tips vidare

Skapande uterum - en mycket användbar hemsida med Tips från A-Ö, aktuella konferenser och ett innehållsrikt länkskafferi:

<http://www-uterum.slu.se>

Gröna skolgårdar och **Naturskolan i Lund** får man läsa om på hemsidan

<http://www.naturskolan.lund.se/>

Läs om **faunadepåer** t ex på

<http://www.naturskolan.lund.se/gronasko/rapport/2001/faunadep.html>

Där finns också rapporter på Naturskolans hemsida t ex "**Att skapa en bättre skolgård - Gestaltungsförslag till fem skolgårdar i Lund**", som togs fram av Naturskolan under år 1999-2000. Författare är Digna Hernández Urey och Gloria Hernández de Molina

Barnas Landskap är en innehållsrik hemsida med praktiska tips, ett digert material om bl a elevmedverkan, projekt och bilder <http://home.c2i.net/swan>

Udemiljø til leg og undervisning. Viden og inspiration (2004) - en elektronisk publikation från Dansk Center for Undervisningsmiljø. Finns på hemsidan www.dcum.dk

Ett exempel från **Botkyrka kommun** på hur man kan jobba på olika nivåer

<http://www.miljodatabasen.se/skolgardar/skolgardensmiljo/>

<http://www.miljodatabasen.se/metodforslag/hallbarutveckling/>

Matte i naturen

<http://www.miljodatabasen.se/metodforslag/matteinaturen/>

Skrivna källor

Björklid, P. (2005) *Lärande och fysisk miljö. En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*. Myndigheten för skolutveckling. Forskning i Fokus, nr. 25.

Dags att se över lek och friytor i enlighet med Europainormerna. HAGS, Aneby

Finlands grundlag (2000)

Förundervisningsprogram för barnomsorgen i landskapet Åland (2005). Ålands landskapsregering

Grundskolelag för landskapet Åland (1995) Ålands författningssamling Nr 18/1995

Kurtio, T. (2003) Kestävää kehitystä koulunpihalla. I Sassi, P.(toim.) *Koulupihan mahdollisuudet –opas*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Jönsson, B. (2003) *Tankekraft*. Brombergs förlag

Landskapet Ålands läroplan för grundskolan (1996) Mariehamn: Ålandstryckeriet.

Lappset Info (2002) *Vikten av fysisk aktivitet för ett barns utveckling* Jabba/Lappset Group Ltd/Tornion Kirjakpaineo Ky w289/2002

Leskinen, P. (2003) Vihreä, toimiva ja viihtyisä koulun piha. I Sassi, P.(toim.) *Koulupihan mahdollisuudet –opas*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Levengood, M & Lindell, U (2003) *Gud som haver barnen kär, har du någon ull* Piratförlaget.

Mårtensson, F. (2005) Lek utomhus – sinnlighet och rörelse. *Förskoletidningen 6-2005*. Årgång 30, s 19-22.

Olsson, T. (1995) *Skolgården – det gränslösa uterummet*. Stockholm: Liber Utbildning

Olsson, T, m fl. (2002) *Skolgården som klassrum. Året runt på Coombes School*. Stockholm: Runa förlag.

Orre, A. (2005) Rulla, åla och krypa. Vetenskapligt belagt att rörelse är bra för lärande. *Nya Åland*. 14.9.2005

Palamarz, E. (2003) *Kulturarvsutredningen 2003*. Ålands landskapsstyrelse, Museibyrån

Reitti, M. (2003) Koulupihan liikuntamahdollisuudet. I Sassi, P.(toim.) *Koulupihan mahdollisuudet –opas*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Sassi, P.(toim.) (2003) *Koulupihan mahdollisuudet –opas*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Schmidt, L. (2004) *Skolegården, jungel eller luftgård? En studie av nærmiljøanlegg, barn og fysisk aktivitet i skolegården*. NIBR-rapport 2004:1

Severin, L. (1998) *Dina får elever att känna skaparglädje*. Skapande uterum, Stockholm

SOU 2004:115 *Den könade förskolan*. Utredning delbetänkande av delegationen för jämställdhet i förskolan, Stockholm 2004.

Stans bästa skolgård. (2004) Projektbok för Lagmans skola, Jakobstad

Tapaninen, R. (2003) Koulupihan suunnittelu ja rekentaminen. I Sassi, P.(toim.) *Koulupihan mahdollisuudet—opas*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Tid för lek. (2004) Barntädgårdsläraryrket, Finland

Tillägg till Landskapet Ålands läroplan för grundskolan (2004-2005) *Inläringssyn och pedagogisk miljö*. (U30/Läroplansgrunder)

Utomhuspedagogik i förskola och förskoleklass. (2005) Nr 7, Temaserie från tidningen Förskolan. Lärarförbundets förlag.

Åkerblom, P. & Olsson, T. (2003) *När förvaltning och skola samverkar skapas nya möjligheter*. Gröna Fakta 4/2003. Alnarp: Movium SLU.

Åkerblom, P. (red.) (2004) *Dokumentation från forskarseminariet Plats och lärande*. Movium Rapport 1:2004. SLU.

Internetkällor

Artikel i FORSK14 "*Langt mellem skoler med attraktive udearealer*" Läst 04.03.2005
<http://www.sbi.dk/byudvikling/friarealer/gode-udemiljoer-ved-nordiske-skoler/artikel-i-forsk14-langt-mellem-skoler-med-attraktive-udearealer>

"Att lära för hållbar utveckling", ett betänkande av Kommittén för utbildning för hållbar utveckling (SOU 2004:104). Myndigheten för skolutveckling
http://www.skolutveckling.se/demokrati_jamstallldhet_inflytande/hallbarutveckling/definitionsdisk/

Barnomsorgslag för landskapet Åland (1997) Ålands författningssamling Nr 1997:14
[hämtad från <http://www.ls.aland.fi/composer/upload/modules/lagar/lagsamling-l-2.pdf>, 6.2.2006]

FN:s barnkonvention (1989) hämtad 9.1.2006 från <http://barnkonventionen.nu/>

Grön flagg <http://www.hsr.se/sa/node.asp?node=586> och
<http://www.hsr.se/sa/node.asp?node=40>
http://www.buf.kristianstad.se/kick/not/gronflagg/vad_ar_GF.html
<http://www.naturochmiljo.fi/index.cfm?details=1&doc=762&dp=52>

Hållbar utveckling i praktiken, Myndigheten för skolutveckling Publikation 2004:20
<http://www.skolutveckling.se/publikationer/publ/main?uri=scam%3A%2F%2Fpubl%2F262&cmd=download>

Labyrinter Bilden är från <http://www.skola.robertsfors.se/djakne/ratan/s15.html>
Bilderna från <http://sv.wikipedia.org/wiki/Labyrint> [15.5.2006]
http://www.labyrinthos.net/f_homepage.htm
Under *Jungfrudanser*, Ålandica samlingen på Mariehamns stadsbibliotek
<http://www.mariehamn.aland.fi>

Munspelets skola i Lund
<http://www.naturskolan.lund.se/gronasko/rapport/2005/munspel05.htm>

Nästan hälften av lekplatsredskapen bristfälliga. Konsumentverket: Meddelande
14.7.2003 http://www.kuluttajavirasto.fi/user_nf/default.asp?id=13068&site=35&tmf=7419&root_id=7419&mode=readdoc

Naturskolan i Lund [Informationen hämtad 4.2.2006 från
<http://www.naturskolan.lund.se/fdefault.htm>]

Olsson, T. (2006) *Skolgården är språngbrädan uti staden* Moviums Nyhetsbrev
3/5.2006 <http://www.movium.slu.se/nyheter/lasmer.cfm?31>

Sjökvist, A. (2004) *Skolgården - ett rum att trivas i Vi och vår skola Nr 3*;
<http://www.hemochskola.fi/hem/tidningen/artikelarkiv/artikel-13-28.html>

Sjökvist, A. (2004) *Eleverna planerade sin skolgård Vi och vår skola Nr 3*;
<http://www.hemochskola.fi/hem/tidningen/artikelarkiv/artikel-13-30.html>

"Skoltrivsel ökar banden till hembygden" FNB notis i HBL 7.11.2005 samt YTM Marja Sinkkonen-Tolpoin väitös nuorten kiinnittymisestä kotiseudulle [läst den 17.1.2006 på
http://www.kunnat.net/k_perussivu.asp?path=1;29;66354;66364;89345]

Skyddade biotoper på Åland
<http://www.ls.aland.fi//.composer/upload/naringsavd/skogsbruksbyran/INFOBROSCHYR.pdf>

Snöarbete beskrivs bl a på <http://matochfritid.yle.fi/tradgardartikel.php?id=835>

Vad är Agenda 21? http://www.miljo.goteborg.se/sub/info/Agenda_21-information_och_rad/body_ag_21hallbar_utveckling.htm

Vindspel <http://matochfritid.yle.fi/hobbyartikel.php?id=902>

Inventering och studiebesök

INVENTERING

Kommittén fick sex rapporter från Yrkesskolans sociala linje, år 2, våren 2005, vilka sammanlagt kartlagt följande miljöer:

Skolor	Daghem	Bibliotek
Vårdö	Tosarby	Mariehamns stadsbibliotek
Kumlinge	Daggmasken, M:hamn	Kumlinge
Föglö	Myran, Föglö	Jomala
Vikingaåsen	Myran, Jomala	
Pålsböle	Pålsböle	
Godby högstadieskola		

STUDIEBESÖK

Kommittén har under sitt arbete besökt följande verksamheter

Besök 1:

Mariehamn	Strandnäs skola 1-6 (norra)
Lemland	Lemlands skola, daghemmet utifrån + bibliotek
Lumparland	Lumparlands skola + bibliotek

Besök 2:

Geta	Geta skola + bibliotek
Saltvik	Ödkarby skola, Rangsbyskola + bibliotek

Besök 3:

Eckerö	Eckerö skola + bibliotek
	Nyckelpigans daghem i Eckerö

Studiebesök i Järna:

Solviksskolan
Örjanskolan
Kulturhuset